



VAASAN
YLIOPISTO

Sanomalehtiyliopisto syksy 2010

EUROOPPALAISEN IHMISEN MAAILMANKATSOMUS JA IHMISKUVA



JULKAISU
No 33

Avoin yliopisto



VAASAN YLIOPISTO
AVOIN YLIOPISTO

**EUROOPPALAISEN
IHMISEN
MAAILMANKATSOMUS
JA IHMISKUVA**

Sanomalehtiyliopisto
syksy 2010

Julkaisija Vaasan yliopisto, Levón-instituutti, Avoin yliopisto, PL 700, 65101 Vaasa.
Verkkosivut uva.fi/avoin

Toimittaja Jussi Purontakanen.
Kannen kuva Rauno Kaikkonen. **Taitto** Merja Kokko.

ISBN: 978-952-476-399-8

ISSN: 1797-5026

SISÄLTÖ

Syksyn sanomalehtiyliopistossa tarkastellaan filosofiaa

Myös lyseon lukiolaiset voivat suorittaa yliopistokurseja

sanomalehtiyliopiston kautta 7

MITÄ FILOSOFIA ON? 9

Niiniluoto kaipaa kriittistä ajattelua lukioon ja yliopistoon 12

MAAILMANKUVAN JA MAAILMANKATSOMUKSEN KÄSITTEET 14

Simo Knuuttila - professori Seinäjoelta 17

EUROOPPALAISEN IHMISEN MAAILMANKATSOMUS 19

Suomifilosofiaa arvostetaan maailmalla 23

ELÄMÄNFILOSOFIA JA ELÄMÄN ONGELMA 25

Piispa Peura toivoo puheenvuoroja myös teologeilta 28

USKON, JOTTA YMMÄRTÄISIN 30

Fyysikko tarkastelee luonnollista maailmankaikkeutta 33

LUONNONTIETEELLINEN MAAILMANKUVA 35

Filosofinen tutkimus vie osan vapaa-ajastakin 38

LUONNONTIETEIDEN JA IHMISTIETEIDEN YHTEYS:

TIEDE JÄRKEVÄN IHMISEN TOIMINTANA 40

Sanomalehtiyliopistoseminaari

Niiniluoto: Sanomalehtiyliopisto alentaa kynnystä tulla luennolle 44

Syksyn sanomalehtiyliopistossa tarkastellaan filosofiaa

Myös lyseon lukiolaiset voivat suorittaa yliopistokursseja sanomalehtiyliopiston kautta

Pohjalaisessa pyörähtää taas käyntiin jo kahdettakymmenettä seitsemättä kertaa sanomalehtiyliopisto. Sanomalehtiyliopisto tarjoaa mahdollisuuden tutustua yhteen Vaasan yliopiston oppiaineeseen lehden sivuilta. Nyt oppiaineena on vuorossa filosofia. Artikkelisarjan aiheena on ”Eurooppalaisen ihmisen maailmankatsomus ja ihmiskuva”. Artikkelisarjan lisäksi sanomalehtiyliopistoon seminaari marraskuun lopussa. Se on kaikille avoin. Hanke on tälläkin kertaa kolmen osapuolen yhteistyön tulosta. Mukana ovat Vaasan yliopiston avoin yliopisto, filosofian oppiaine ja Pohjalainen. Aihetta tarkastellaan seitsenosaisen artikkelisarjan avulla, jonka lisäksi avoin yliopisto järjestää kurssiin liittyvän seminaarin Vaasan yliopistolla. Hanketta luotsaamassa on ollut avoimen yliopiston opintopäällikkö Sonja Hakala ja filosofian yliopiston lehtori Tommi Lehtonen.

- Halusimme valita aiheen, joka olisi niin yleisesti tärkeä ja mielenkiintoinen, että myös ihmiset joiden filosofinen uteliaisuus on uinuvaa, voisivat aiheesta kiinnostua, Lehtonen sanoo.

Vaikka sanomalehtiyliopisto juontaa juurensa vuodelta 1992 on tämä kuitenkin ensimmäinen kerta, kun esittelyssä on filosofia. Edellisistä sanomalehtiyliopistoista poiketen kirjoittajina on tällä kertaa asiantuntijoita myös Vaasan yliopiston ulkopuolelta.

- Filosofia on oppiaineena Vaasan yliopistossa melko pieni, mutta olemme saaneet ilahduttavan paljon vierailevia kirjoittajia mukaan, Lehtonen kertoo.

Uutta on myös sanomalehtiyliopiston jakson kytkeminen lukioyhteistyöhön.

- Vaasan yliopisto on aiemminkin avoimen yliopiston välityksellä tarjonnut Vaasan lyseon lukiolaisille mahdollisuuden osallistua ja suorittaa joitakin yliopiston jaksoja, Hakala sanoo. Nyt järjestettävä sanomalehtiyliopisto on tällaisista opintojaksoista. Lisäksi lukiolaisille järjestetään luentosarja yliopistolla opintojen tueksi.

Tommi Lehtonen toteaa, että filosofia tunnetaan oppiaineena melko hyvin, sillä se on ollut pakollinen osa lukion oppimäärää vuodesta 1994 alkaen. Vuosittain Vaasan yliopistossa filosofian lyhyen sivuaineen suorittaa kolmisenkymmentä opiskelijaa ja laajemmankin sivuaineen kymmenkunta. Lisäksi moni opiskelija lukee yksittäisiä vapaasti valittavia kursseja.

- Filosofia voi tukea ja avartaa minkä tahansa pääaineen opiskelua, hän muistuttaa.

Artikkelisarja toimii johdatuksena länsimaiseen filosofiaan ja liittyy Filosofian perusteet -opintojaksoon.

-Filosofiaa voi opiskella myös avoimen yliopiston kautta niin sanottuina PÄIVI-opintoina, Sonja Hakala selittää. Opetus järjestetään päiväsaikaan ja avoimen yliopiston opiskelijat opiskelevat samoissa ryhmissä yliopiston varsinaisten opiskelijoiden kanssa. PÄIVI-opetus on vaatimuksiltaan, tasoltaan ja sisällöltään yliopiston normaalia opetusta.

Jussi Purontakanen

8



MITÄ FILOSOFIA ON?

Karl Marx

Karl Marx moitti filosofiensa siitä, että nämä tyytyvät selittämään maailmaa, vaikka maailmaa pitäisi muuttaa. Monet ei-marxilaiset filosofitkin yhtyvät käsitykseen, että filosofialla tulisi olla yhteiskunnassa keskeinen ja käytännöllinen rooli paremman yhteiskunnan luomiseksi. Yhteiskunnan järkipäivä ja eettinen muuttaminen edellyttää paitsi maailman itsensä, myös maailmasuhteemme tutkimista ja problematisointia – siis eräänlaista maailman selittämistä. Ymmärtääksemme, miten filosofia voi selittää ja muuttaa maailmaa, meidän tulee tutustua tarkemmin filosofian keskeisiin kysymyksiin.

Altaan laajimmat, merkitykseltään yleisimmät kysymykset

Filosofiset kysymykset koskevat esimerkiksi todellisuuden perusrakenteita, tiedon yleisiä ehtoja sekä kauneuden ja arvojen olemassaoloa. Filosofit voivat pohtia myös hyvän yhteiskunnan ehtoja ja ihmisenä olemisen luonnetta. Filosofia on siten alaltaan laajimpien ja merkitykseltään yleisimpien kysymysten tutkimusta. Tällaisten kysymysten pohtiminen kuuluu ihmisyyteen. Jo lapsi voi maailmaa havainnoidessaan pohtia olennaisia filosofisia kysymyksiä. Filosofialle on tyypillistä, että perusongelmat ja -kysymykset pysyvät, mutta niiden asettamisen tapa ja niihin annetut vastaukset vaihtuvat. Filosofian edistymisenä on sitä, että opitaan kyseenalaistamaan sellaista, mitä on pidetty ilmeisenä, usein suorastaan välttämättömänä totuutena ja opitaan näkemään tarkasteltavat asiat ja kysymykset uudella tavalla.

9

Tieteiden äiti

Filosofiaa on sanottu kaikkien tieteiden äidiksi, koska eri tieteenalat ovat olleet osa filosofiaa ja ne ovat itsenäistyneet vasta, kun ne ovat kyenneet omilla tutkimusmenetelmillään hankkimaan tietoa maailmasta. Filosofiaa sanotaan myös yleistieteeksi, joka pyrkii yhdistämään erityistieteiden tulokset johdonmukaiseksi, yhtenäiseksi ja pätevästi perustelluksi tieteelliseksi maailmankäsitykseksi. Monet nykyfilosofit kuitenkin suhtautuvat tällaisen kokonaisvaltaisen tieteellisen maailmankatsomuksen mahdollisuuteen ja mielekkyyteen epäillen.

Analyysi, argumentti ja visio

Filosofiassa harjoitetaan käsitteiden (esim. tiedon, totuuden ja oikeudenmukaisuuden) analyysiä sekä argumenttien analyysiä ja kritiikkiä. Näihin voidaan lisätä vielä kattavan yleisnäkemyksen tai vision luominen. Näin ollen filosofialle ominainen tutkimus-ote voidaan tiivistää sanoihin analyysi, argumentti ja visio. Tarkka ja täsmällinen käsitteanalyysi sekä logiikan välineistön käyttö mainitaan usein niin sanotun analyttisen perinteen ja angloamerikkalaisen filosofian erityispiirteeksi. Laajoja visioita ja käsitteellistä suurpiirteisyyttä taas pidetään mannermaiselle filosofialle (hermeneuttis-fenomenologiselle ja eksistentialistiselle filosofialle) ominaisena. Tällaiset luonnehdinnat voivat kuitenkin olla kritiikittömästi omaksuttuina yksipuolisia ja harhaanjohtavia. Nykyisin filosofian eri suuntausten rintamalinjat ovat aikaisempaa väljempää.

Teoriaa ja käytäntöä

10 Filosofia jaetaan myös teoreettiseen ja käytännölliseen. Teoreettiseen filosofiaan kuuluvat esimerkiksi tiedon mahdollisuutta ja perusteita tutkivat tieto-oppi ja tieteenfilosofia sekä kaikkein yleisimpiä olemassaoloon liittyviä kysymyksiä pohtiva metafysiikka. Käytännölliseen filosofiaan kuuluvat ihmisten käytännön elämään liittyvät osa-alueet, muun muassa etiikka, yhteiskuntafilosofia ja oikeusfilosofia. Ne tutkivat yksilön ja yhteisön toimintaan liittyviä arvo- ja normikysymyksiä. Kuitenkin myös monet käytännöllisen filosofian kysymykset ovat hyvin teoreettisia. Filosofissa harjoitetaan käsitteellistä tutkimusta ja käytetään järkipäisiä perusteluja. Siinä pyritään järjestelmällisyyteen ja yleisyyteen. Voi ehkä sanoa, että juuri yleisyys erottaa filosofian empiirisistä eli kokemusperäisistä tieteistä. Filosofia tutkii osittain samoja asioita ja ilmiöitä kuin empiiriset tieteet, ja empiirisen tutkimuksen kuten fysiikan, psykologian ja sosiologian tulokset voivat olla myös filosofisesti kiinnostavia ja merkityksellisiä. Filosofiset kysymyksenasettelut ja ongelmat ovat kuitenkin sellaisia, ettei niihin voida vastata empiirisen tutkimuksen avulla.

Filosofian merkitys

Länsimainen filosofia syntyi antiikin Kreikassa ja sen aineistona ovat satojen ajattelijoiden oivallukset, tematisoinnit ja ongelmien muotoilut. Filosofia on alusta alkaen ollut käsitteanalyysiä ja se on tuottanut todellisuuden järkipäiseen tarkasteluun uusia käsitteitä ja ajattelun rakenteita. Filosofit ovat muotoilleet kysymyksiä, jotka ovat tärkeitä teoreettisesti ja merkittäviä ihmisen itseymmärrykselle. Moniinkaan niistä ei saada lopullista vastausta. Kuitenkin jos lakkaamme pohtimasta filosofisia kysymyksiä, kavennamme olennaisesti ihmisyyttämme, johon kuuluu myös toimiminen tärkeinä

pidettyjen asioiden kuten yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden sekä ihmisten ja luonnon hyvinvoinnin puolesta. Tähän liittyy Marxin filosofeilta peräänkuuluttama tehtävä: muuttaa maailmaa.

Tommi Lehtonen

Kirjoittaja on filosofian yliopistonlehtori Vaasan yliopistossa

Uskonnonfilosofia

Oikeusfilosofia

Mielen filosofia

TEOREETTINEN FILOSOFIA

- Metafysiikka

- Tieto-oppi

KÄYTÄNNÖLLINEN FILOSOFIA

- Etiikka

Tieteen filosofia

Taiteen filosofia

Yhteiskuntafilosofia

Kielifilosofia

Logiikka

Ympäristöfilosofia

KUULUISIA FILOSOFEJA

Monet suomalaiset filosofit, kuten Esa Saarinen, Pekka Himanen ja Maija-Riitta Ollila, ovat tunnettuja kulttuurivaikuttajia, joiden mielipidettä kysytään erilaisiin asioihin.

Suomesta on tullut useita kansainvälisesti arvostettuja filosofeja, kuten Georg Henrik von Wright (1916-2003). Jaakko Hintikka, Raimo Tuomela, Risto Hilpinen ja Ilkka Niiniluoto. Von Wrightilla ja Hintikalle on omistettu Library of Living Philosophers kirjasarjan osa. Tätä tunnustusta sanotaan filosofian Nobel-palkinnoksi.

Vaasasta on kotoisin etiikan ja yhteiskuntafilosofian professori Timo Airaksinen Helsingin yliopistosta. Teologisen etiikan ynnä uskonnonfilosofian professori Simo Knuutila Helsingin yliopistosta on kotoisin Peräseinäjoelta.

Muita tunnettuja pohjalaistaustaisia filosofeja ovat alajärveläinen Eino Kaila (1890-1958) ja teuvalainen Oiva Ketonen (1913-2000). Etelä-Pohjanmaan Kulttuurirahasto ja Vaasan yliopisto ovat vuodesta 2001 järjestäneet vuosittain Oiva Ketonen -luennon hänen ajattelunsa perinteen vaalimiseksi.

FAKTA FILOSOFIASTA

Filosofia on monialaisen tiede- ja sivistysyliopiston perinteinen opinala.

Pakollinen oppiaine filosofiasta tuli Suomessa lukiossa vuonna 1994.

Filosofia antaa eri tieteenaloilla tarpeellisia ajattelutaitoja ja välineitä. Siten se sopii kaikille oman tieteenalansa perustavista käsitteellisistä, metodologisista ja arvo-ongelmista kiinnostuneille.

Filosofiaan pääsee helpoimmin käsiksi lukemalla hyvän yleisesityksen filosofian historiasta. Sellaisia ovat esimerkiksi Esa Saarisen Länsimaisen filosofian historia huipulta huipulle Sokrateesta Marxiin sekä Petter Korkmanin ja Mikko Yrjönsuuren toimittama Filosofian historian kehityslinjoja.

Niiniluoto kaipaa kriittistä ajattelua lukioon ja yliopistoon

Totuuden ja hyvyyden ongelmat ovat nopeasti muuttuvassa maailmassa ikuisia

Professori ja Helsingin yliopiston kansleri Ilkka Niiniluoto on Pohjalaisen sanomalehtiyliopiston filosofia-sarjan toinen luennoitsija. Niiniluoto löysi filosofian Wittgensteinin kautta.

Miksi valitsitte aikanaanne opiskelualaksenne filosofian?

- Kirjoittauduin syksyllä 1964 Helsingin yliopistoon opiskelemaan pääaineena matematiikkaa. Ensimmäinen vuosi meni matematiikan ja fysiikan merkeissä. Kesällä 1965 olin Vaasan kesäyliopistossa, jossa sain ”filosofisen herätyksen”, kun Huutoniemessä lääkärinä toimiva perhetuttava Matti Miettinen esitteli minulle Eino Kailan ja Ludwig Wittgensteinin teoksia. Suoritin matematiikasta vielä maisterin ja lisensiaatin tutkinnot, mutta opiskelin innolla sivuaineena teoreettista filosofiaa ja väittelin tohtoriksi 1973 tieteenfilosofian alalta. Filosofian kiehtovuus on siinä, että se voi olla eksaktia ja järjestelmällistä matematiikan tapaan, mutta samalla sillä on tärkeä sisällöllinen merkitys maailmankatsomuksen kannalta.

Millaisena näette filosofian aseman nyky-yhteiskunnassa?

- Vaikka filosofia käsittelee totuuteen ja hyvyyteen liittyviä ikuisia ongelmia, nopeasti muuttuva yhteiskunta antaa sille jatkuvasti uusia haasteita. Lukioissa ja yliopistoissa annettava filosofian opetus voi tarjota kaikille tärkeitä kriittisen ajattelun ja eettisen pohdiskelun taitoja. Suomessa filosofit ovat myös osallistuneet aktiivisesti yhteiskunnalliseen keskusteluun.

Yliopistoja painotetaan yhä enemmän tulokeskeisyyteen. Vaasan yliopistoa luonnehditaan liiketoimintaorientoituneeksi yliopistoksi. Huolestuttaako tämän kaltainen kehitys?

- Olen aina kannattanut sivistysyliopiston mallia, jonka olennainen piirre on tutkimukseen perustuva opetus. On suotavaa, että yliopistot profiloituvat eri tavoin omille vahvuusalueilleen. Sivistysyliopistokin voi olla tehokas, jos tuloksella tarkoitetaan uutta tieteellistä tietoa sekä viisaita maistereita ja tohtoreita. Yliopistot eivät ole voittoa tavoittelevia yrityksiä, mutta on hyvä, jos niiden hallinto ja talous ovat kunnossa.

Millaisien askareiden parissa vietätte vapaa-aikaanne?

- Yliopiston rehtorin ja kanslerin tehtävissä ei juuri jää vapaata aikaa, jos vielä yrittää pitää kiinni oman alan tutkimuksen teosta. Voimien lataamiseksi käyn iltaisin lenkillä, kalastan kesällä maalla ja katson laatufilmejä televisiosta.

Jussi Purontakanen

Yhteystiedot
Osoite: Oskari Darnalin
Puhelin: 010-300 1000



Yhteystiedot
Finnish periodicals



Maailmankuvan ja maailmankatsomuksen käsitteet

Maailmankuvan ja maailmankatsomuksen käsitteet ovat keskeisiä osia ihmisen ymmärryksessä maailmasta. Nämä käsitteet ovat kehittyneet ajan kuluessa, ja niiden ymmärtäminen on tärkeää nykyaikaisessa maailmassa.



Niinilhuoto kaipaa kriittistä ajattelua lukioon ja yliopistoon

Taudin ja hyvyyden ongelmat ovat nopeasti muuttavassa maailmassa ajassa

Maailmankuvan ja maailmankatsomuksen käsitteet ovat keskeisiä osia ihmisen ymmärryksessä maailmasta. Nämä käsitteet ovat kehittyneet ajan kuluessa, ja niiden ymmärtäminen on tärkeää nykyaikaisessa maailmassa.

Maailmankuvan ja maailmankatsomuksen käsitteet ovat keskeisiä osia ihmisen ymmärryksessä maailmasta. Nämä käsitteet ovat kehittyneet ajan kuluessa, ja niiden ymmärtäminen on tärkeää nykyaikaisessa maailmassa.

Maailmankuvan ja maailmankatsomuksen käsitteet ovat keskeisiä osia ihmisen ymmärryksessä maailmasta. Nämä käsitteet ovat kehittyneet ajan kuluessa, ja niiden ymmärtäminen on tärkeää nykyaikaisessa maailmassa.

Valko Suomessa kiihtyneen kulttuurin ja kirkon välillä

Kirkon ja valtion välillä on ollut jatkuvasti jännitteitä

Kirkon ja valtion välillä on ollut jatkuvasti jännitteitä. Nämä jännitteet ovat syntyneet kirkon ja valtion välillä olevien erojen vuoksi.

Maailmankuvan ja maailmankatsomuksen käsitteet ovat keskeisiä osia ihmisen ymmärryksessä maailmasta. Nämä käsitteet ovat kehittyneet ajan kuluessa, ja niiden ymmärtäminen on tärkeää nykyaikaisessa maailmassa.

Maailmankuvan ja maailmankatsomuksen käsitteet ovat keskeisiä osia ihmisen ymmärryksessä maailmasta. Nämä käsitteet ovat kehittyneet ajan kuluessa, ja niiden ymmärtäminen on tärkeää nykyaikaisessa maailmassa.

Maailmankuvan ja maailmankatsomuksen käsitteet ovat keskeisiä osia ihmisen ymmärryksessä maailmasta. Nämä käsitteet ovat kehittyneet ajan kuluessa, ja niiden ymmärtäminen on tärkeää nykyaikaisessa maailmassa.

Maailmankuvan ja maailmankatsomuksen käsitteet ovat keskeisiä osia ihmisen ymmärryksessä maailmasta. Nämä käsitteet ovat kehittyneet ajan kuluessa, ja niiden ymmärtäminen on tärkeää nykyaikaisessa maailmassa.

MAAILMANKUVAN JA MAAILMANKATSOMUKSEN KÄSITTEET

Maailmankuvan ja maailmankatsomuksen käsitteillä tarkoitetaan todellisuutta koskevien uskomusten ja asenteiden kokonaisuuksia. Eri kielissä näillä käsitteillä on mielenkiintoisella tavalla toisistaan eroavia taustoja. Maailmankuvan kehityksestä kertovat perinnetieteet ja tieteen historia, kun taas filosofia ja aatehistoria tarkastelevat kilpailevien maailmankatsomusten välistä kamppailua.

Sana “maailma” on suomen kielessä muodostettu yhdistämällä osat “maa” ja “ilma”. Kansanomaisessa kulttuurissa maailmaa ovat maa, ilma, vesi ja taivas - siis ainekset, jotka ovat lähellä ihmisten arkipäiväistä kokemusta lähiympäristöstään. Jo antiikin aikana maailmaa jaoteltiin kivikuntaan, kasvikuntaan ja eläinkuntaan. Siten maailmaan kuuluu luonto -kreikan fysis, latinan natura -joka voidaan vielä jakaa elottomaan ja elolliseen luontoon. Eläinkuntaan kuuluu myös ihminen. Näin maailman käsite laajentuu kattamaan myös ihmiselämän sekä ihmisen luoman kulttuurin ja yhteiskunnan. Roomalaisen Lucretiuksen teos *De rerum natura* (“luonnon olioista”) on suomennettu nimellä *Maailmankaikkeudesta*. Runoilija käsittelee luonnon ohella laajasti inhimillisen kulttuurin historiallista kehitystä. Kreikan kosmos ja latinan universum tarkoittavat maailmankaikkeutta, järjestelmällistä kokonaisuutta, johon kuuluvat maan ohella myös taivaalla havaittavat aurinko, kuu ja tähdet. Joissakin kielissä maailmaa tarkoittava sana voi tarkoittaa sekä maapalloa että maailmankaikkeutta -esimerkiksi ranskan monde. Sen sijaan saksan Welt ja englannin world merkitsevät laajasti koko maailmaa. Maailmaa voidaan luonnehtia luontoa, ihmistä, kulttuuria ja yhteiskuntaa koskevien tosiasioiden kokonaisuutena. Tässä kaiken kattavassa merkityksessä maailma tarkoittaa samaa kuin todellisuus (lat. realitas), johon kuuluvat oliot ja tapahtumat ovat oikeasti olemassa.

14

Maailmankuvilla voidaan tarkoittaa maailmaa koskevien uskomusten tai tote-
na pidettyjen väitteiden järjestelmällisiä kokonaisuuksia. Maailmankuvan osana on ihmisen perusolemuksesta koskeva ihmiskuva. Puhe “kuvasta” näissä yhteyksissä liittyy keskeiseen asemaan, joka näköaistilla ja katsomisella on ollut inhimillisen tiedon perusmallina. Tiedon on ajateltu syntyvän siten, että ulkopuoliset tosiasiat peilautuvat ihmisen mieleen. Tosiseikkojen muodon (lat. forma) heijastuminen ja jäljentyminen mielessä ovat perusta sanalle informaatio. Kreikan theoria tarkoittaa katsomista. Vastaavasti englannin termi world view liittyy näkemiseen -maailmaa koskevaan näkökulmaan tai maisemaan. Suomen verbi “kuvaila” yhdistää kuva-termin kertomiseen, joka tapahtuu kielen avulla. Kuvan käsite (Bild) on kanta saksan sanalle Bildung ja ruotsin sanalle bildning, jotka on suomen kielessä 1820-luvulta lähtien käännetty alunperin siistimiseen ja pellavan harjaamiseen liittyvällä sanalla “sivistys”. Tästä näkökulmasta sivistyksen keskeinen tuntomerkki on maailmankuvan muodostaminen ja siihen liittyvä koulutus. Korkeakulttuurien piirissä ryhdyttiin rakentamaan karttoja tunnetusta maan piiristä ja sen alueista, samoin kaaviota maan ja taivaalla havaittavien täh-

tien suhteista. Nämä kartat ja taivaan mallit olivat konkreettisesti mielessä piirrettyjä kuvia maailmasta, mikä on myös antanut aihetta puhua uudistuvista “maailmankuvista” -esimerkkinä saksan Weltbild ja englannin world picture. Löytöretket maapallon ympäri ja uudet tieteelliset instrumentit (kuten kaukoputki ja mikroskooppi) merkitsivät maailmankuvan ratkaisevaa avartumista.

Varhaisten metsästys- ja maatalouskulttuurien käsitystä maailmasta heijastavat muinaisrunot, kuten suomalaisten Kalevala. Lähiympäristöä koskevaa arkikokemusta täydensivät myyttiset ja uskonnolliset näkemykset maailman alkuperästä sekä maailmassa vaikuttavista haltioista ja jumalista. Jotkut näistä olennoista (kuten maahiset, peikot ja tontut) saatettiin ajatella osaksi luontoa. Kreikkalaisten jumalat asuivat Olympos-vuorella. Uskontojen kehityksen myötä vahvistui myös ajatus yliluonnollisesta todellisuudesta, jossa esiintyy henkiolentoja (kuten enkelit ja demonit). Heistä korkein on pyhä ja palvottu jumala, joka on kaikkivaltiaana luonut maailman. Kristillisessä maailmankuvassa uskotaan, että maailmanhistoria noudattaa Jumalan luomis-suunnitelmaa, jossa ihmisellä on erikoisasema “Jumalan kuvana”. Myös aineettoman ihmissielun uskotaan säilyvän “tuonpuoleisessa” olomuodossa kuolemanjälkeisessä elämässä. Antiikin maailmankuvaan vaikutti jo suuressa määrin luonnonfilosofia, joka pyrki irtautumaan uskonnollisista käsityksistä ja etsimään ihmisjärjen avulla olevaisen alkuperustaa. Geometria, tähtitiede, fysiikka, lääketiede ja eläinoppi antoivat aineksia tieteeseen perustuvan maailmankuvan kehitykselle. Maailmankuvaa, jossa ei ole tilaa yliluonnolliselle, kutsutaan naturalistiseksi. Keskiajan kirkon ja yliopistojen ylläpitämänä virallisena maailmankuvana oli aristoteelisen filosofian ja kristinuskon yhdistelmä. Uuden ajan alun tieteellisessä vallankumouksessa tiede kuitenkin irtautui kirkon holhouksesta: Raamattu menetti asemaansa luontoa koskevan tiedon lähteenä tieteelle, joka nojautui järjestelmälliseen ja täsmälliseen teorianmuodostukseen sekä havaintojen ja kokeiden antamiin perusteluihin.

1700-luvun valistusaika vahvisti tieteen asemaa, mutta ajattelun ja uskonnon vapaus toteutui lainsäädännön tasolla useissa länsimaissa vasta 1900-luvun alussa. Maailmankuva on tieteellinen, jos kaikki siihen kuuluvat väitteet ovat tieteellisin menetelmin hankittuja ja perusteltuja sekä tiedeyhteisön hyväksymiä. Tiede voi suuressa määrin vahvistaa arkikokemuksen uskomuksia, mutta monin osin se myös korjaa “kansanfysiikkaa” ja “kansanpsykologiaa”. Tutkimuksen tulokset luovat pohjan maailmankuvalle, joka on hankittu ja koeteltu tieteen kriittisen menetelmän mukaisesti. Tieteellisen maailmankuvan luominen on kollektiivista yhteistyötä siinä mielessä, että kunkin erikoisalan asiantuntijat - fyysikot, biologit, psykologit, sosiologit jne. - vastaavat omasta osuudestaan. Kellään yksittäisellä ihmisellä ei voi olla “päässään” koko tieteellistä maailmankuvaa, jonka todellinen subjekti on koko tiedeyhteisö. Tieteellisen maailmankuvan on oltava avoin, erilaisuutta sietävä ja uusia ajatuksia suosiva. Tieteen edistymisen edellytyksenä on, että tutkijat eivät itse usko dogmaattisesti omiin tuloksiinsa, vaan heidän tulisi olla valmiita korjaamaan ja parantamaan niitä uusien teorioiden ja havaintoaineistojen valossa. Maailmankuva on epätieteellinen, jos siihen sisältyy tieteen kanssa ristiriitaisia väitteitä. Esimerkiksi Raamattuun nojautuva uskomus, jonka

mukaan maailma on luotu 6000 vuotta sitten, on tässä mielessä epätieteellinen. Sama pätee moniin vanhoihin ja uusiin taikauskon muotoihin, kuten astrologia ja okkultismi. Filosofiseen järkeilyyn vetoava metafysiikka sekä ilmoitukseen tai subjektiiviseen varmuuteen vetoava uskonto kuitenkin usein rajoittuvat sellaisiin väitteisiin, jotka jäävät tieteen horisontin ulkopuolelle (esim. Jumalan olemassaolo). Tällaiset maailmankuvat eivät ole epätieteellisiä vaan pikemminkin ei-tieteellisiä, sillä niissä otetaan kantaa kysymyksiin, jotka jäävät tieteellisen maailmankuvan kannalta "valkoisiksi aukoiksi". Tällä tavoin tulkittuna uskonto voi elää tieteen kanssa rauhanomaista rinnakkaineloa. Kuitenkin myös sekularisoituneissa länsimaissa vastakohta uskonnon ja tieteen välillä on yhä uudestaan leimahtanut mm. Darwinin evoluutioteorian yhteydessä. Tieteellisen maailmankuvan kannalta on tärkeä erottaa kuva ja sen kohde. On kuitenkin hyvä huomata, että arkikielen tapaan monet filosofiset koulukunnat ovat käyttäneet sanaa "maailma" ilmaisemaan "minun maailmaani" eli sitä, millaisena todellisuus meille näytetään käsitteittemme jäsentämänä ja uskomustemme mukaisena. Esimerkkejä tästä ovat empiristien "kokemusmaailma", Kantin "ilmiömaailma" ja fenomenologien "elämismaailma" (Lebenswelt). Tässä kielenkäytössä "maailma" tarkoittaa siis olennaisesti samaa kuin "maailmankuva" edellä määritellyssä merkityksessä. Maailmankuvan ohella puhutaan usein "maailmankäsityksistä" (saksan Weltauffassung, englannin world outlook) ja "maailmankatsomuksista" (saksan Weltanschauung). Näissä termeissä jälleen viitataan näkemiseen tai katsomiseen. Myös suomessa ilmaisu "katson että" on saanut abstraktin merkityksen, jossa se viittaa mielipiteen ilmaisemiseen. Samaa sukua on termi "näkemys". Sen sijaan suomen sana "käsitys" viittaa kädellä tarttumiseen (englannin grasp), joka on yleistynyt kuvaamaan tiedollista oivallusta ja ymmärrystä. Maailmankuva kertoo, millainen maailma on (tai millaisen maailman uskotaan olevan), kun taas maailmankatsomus kertoo myös, millainen maailman pitäisi olla. Teokseni *Tiede, filosofia ja maailmankatsomus* (Otava, 1984) määritelmän mukaan maailmankatsomukseen kuuluvat maailmankuvan lisäksi tietoteoria (miten maailmaa koskevaa tietoa hankitaan ja perustellaan) ja arvot (käsitykset hyvästä ja pahasta, oikeasta ja väärästä).

Maailmankatsomuksen osana on elämänkatsomus, joka ilmaisee näkemystä oman elämän päämäärästä ja tarkoituksesta. Vastaavasti siihen voi kuulua poliittinen vakaumus, joka koskee hyvän yhteiskunnan rakentamisen keinoja ja tavoitteita. Näin ymmärrettynä maailmankatsomus ei ole vain yksikön omaksuma näkemys tai kannanotto, vaan tämä käsite kattaa suuria ajattelun aatteellisia suuntauksia, kuten kristinusko, buddhalaisuus, marxismi. Sekulaari humanismi rakentaa maailmankatsomuksen filosofian varaan ilman uskontoa.

Ilkka Niiniluoto

Kirjoittaja on professori ja Helsingin yliopiston kansleri

Simo Knuuttila – professori Seinäjoelta

Simo Knuuttila toimii teologisen etiikan ynnä uskonnonfilosofian professorina Helsingin yliopiston systemaattisen teologian osastolla. Ennen haastattelun virallista alkua Seinäjoelta kotoisin oleva professori haluaa jakaa toimittajan kanssa ajatuksia Vaasan ja Seinäjoen suhteesta ja pohtia pohjalaisten mielenlaatua.

Knuuttilan työhuone notkuu uskontoa ja filosofiaan käsitteleviä kirjoja ja sijaitsee Helsingin keskustassa aivan tuomiokirkon liepeillä. Toisin sanoen mies on aitiopaikalla tarkastellessaan Suomalaistan uskontoa ja uskonnollista elämää. Knuuttilan akateeminen ura alkoi hänen valmistuttuaan Seinäjoen lyseosta ja siirryttyään Helsinkiin opiskelemaan filosofiaa sekä teologiaa. Knuuttila on toiminut 15 vuotta Suomen Akatemian akatemiaprofessorina 1994–2009, mutta halusi päästä takaisin opettamaan. Urallaan Knuuttila on tutkinut muun muassa logiikan historiaa, filosofista keskustelua tunteista sekä filosofisia käsityksiä uskonnosta. Lisäksi hän on toimittanut useita filosofian historiaa käsitteleviä teoksia sekä kirjoittanut lukuisia artikkeleita. Knuuttila puhuu mielellään tutkimuskohteistaan harrastuksina, ja toteaaakin että voi tehtävässään edistää juuri omien mielenkiinnonkohteidensa tutkimusta.

- Filosofia on yleensä tutkimusalana sellainen, että se mitä ihmiset tekevät ohjautuu siitä, mikä heitä kiinnostaa, hän sanoo. Filosofia on yleensä vain pieni osa yliopistojen toimintaa, mutta samalla lähes jokaisessa yliopistossa ympäri maailman on ainakin jonkinlainen filosofian osasto.

- Filosofia ei oikeastaan edes ole tiedettä, vaan filosofia tarkastelee tiedettä ikään kuin tieteen itsensä ulkopuolelta. Myös tästä syystä filosofian tutkimusta ei ole juuri-kaan ohjattu ylhäältä käsin.

Teologiaa opetetaan ja tutkitaan Helsingin yliopistossa Teologian tiedekunnassa. Tiedekunta ei ole niin sanotusti tunnustuksellinen, mutta opetuksessa huomioidaan se, että suurin osa opiskelijoista työllistyy kirkon palvelukseen tai koulujen uskonnon opettajiksi.

Filosofia ja teologia akateemisina oppiaineina ovat Euroopan yliopistojen kaksi vanhaa oppiainetta joiden välillä on yhtymäkohtia muun muassa etiikan alueella. Knuuttila toimii kahden Suomen Akatemian monitieteellisen tutkimuksen huippuyksikön johtajana, Mielen historian tutkimusyksikön sekä Filosofisen psykologian, moraalin ja politiikan tutkimuksen huippuyksikön. Knuuttilalle on myönnetty Ruotsin kuninkaallisen kaunokirjallisuusakatemian vuoden 2008 Gad Rausing -palkinto humanistisesta tutkijateosta.

Jussi Purontakanen

EUROOPPALAISEN IHMISEN MAAILMANKATSOMUS

Kirjassaan Eurooppalaisen ihmisen maailmankatsomus (1961) **Oiva Ketonen** luonnehtii eurooppalaisessa perinteessä syntyneitä katsomuksia, jotka tuolloin vaikuttivat näkemyksiin luonnosta, yhteiskunnasta ja ihmisenä olemisesta. Ketonen oli Helsingin yliopiston teoreettisen filosofian professori, mikä näkyy kirjan painotuksissa. Eurooppalaisuus ilmenee Ketosen teoksessa katsomusten kerroksellisuutena ja moninaisuutena – elinvoimaiset ajatukset ovat syntyneet eri aikoina ja vaikuttavat eri tavoin aatteiden kilpailussa. Arvioin seuraavassa Ketosen kirjaa tämän päivän näkökulmasta ja pohdin lopuksi hiukan maailmankatsomuksen käsitettä.

Antiikki

Ensimmäisessä osassa ”Perusmallit” on neljä lukua: 1. Antiikin materialismi, 2. Platonin idealismi, 3. Aristoteleen naturalismi ja 4. Kristinuskon perinne. **Platon** jakaa todellisuuden aineelliseen ja aineettomaan osaan. Aineesta erillinen ihmissielu voi parhaimmillaan käsittää ikuista ja aineetonta ideain maailmaa, joka muodostaa näkyvän maailman mallin. Ketonen pitää tätä idealististen maailmankatsomusten perustyyppinä. Platonismin vastakohta on antiikin materialismi, jota Ketosen esityksessä edustaa atomioppi, materialististen katsomusten esimuoto. Sen mukaan oliot rakentuvat jakamattomista perusosista, atomeista, jotka muodostavat erilaisia kokonaisuuksia liikkeessaan tyhjässä avaruudessa.

19

Kaikki maailman ja mielen toiminnot palautuvat atomien liikkeisiin. **Aristoteleen** filosofia sijoittuu näiden katsomusten välimaille. Elollisen ja ei-elollisen luonnon oliot ovat aineen ja muodon yhdistelmiä. Muodot tai olemukset määrittävät oliot ja niiden lajityypilliset toiminnot. Sielu on ruumiin muoto ja ihmiselle ominaisten sielullisten kykyjen periaate. Hyvä elämä on ihmiselle ominaisten kykyjen harmoninen toteutuma, jota edistää myös hyvään elämään tähtäävä valtio. Kristinuskon on neljäs antiikista periytyvä katsomus. Ketosen mukaan sen suosio johtuu siitä, että se vastaa ihmisten kysymyksiin mysteerien muodossa. Tästä syystä ulkopuolinen kritiikki ei vaikuta siihen kovinkaan helposti. Ketonen pitää yhtenä kristinuskon menestystekijänä sen ajatusta ihmisten samanarvoisuudesta Jumalan edessä.

Antiikista uudelle ajalle Ketonen siirtyy pitkällä harppauksella antiikista 1600-luvulle. Toisaalta varsinkin myöhäiskeskiajan filosofian merkitys on tullut paremmin tunnetuksi vasta viime vuosikymmenien aikana. Antiikista jää käsittelemättä stoalainen maailmankatsomus ja siihen liittyvä luonnonoikeus-ajattelu ja tunnettu näkemys tunteiden haitallisuudesta järkipäisessä elämässä. Muut filosofit suhtautuivat tähän ”tunteiden terapiaan” kielteisesti. Renessanssin filosofiassa toistuvat antiikin tunnekeskustelun teemat, ja se elvytti myös antiikin filosofisen skeptisismen. Renessanssin

humanismin esittelyä joku olisi voinut kaivata 60-luvullakin. Aristoteleen teokset tulivat yliopisto-opetuksen perustaksi 1200-luvulla, jolloin Tuomas Akvinolainen hahmotteli aristoteelisen filosofian ja kristinuskon synteesiä. 1300-luvulla syntyi kuitenkin myös antiikista irtautuvia näkemyksiä, jotka vaikuttivat logiikan ja tieteen kehitykseen sekä ihmiskäsitykseen. **Johannes Duns Scotus**, **William Ockham** ja heidän seuraajansa arvostelivat ajatusta, että Aristoteleen luonnonfilosofian lähtökohdat olivat ajatteluvälttämättömyyksiä. He pitivät ihmistä yksilönä, joka valitsee elämänsä tavoitteet itse vapaalla tahdollaan. Ne eivät määräydy yleisestä ihmisluonnosta, kuten antiikin teorioissa oletettiin. Vapaa valinta ei kuitenkaan ole moraaliperiaatteiden pätevyysperusta. Yksilökeskeisyyttä heijastaa samaan aikaan kehittyvä varhaismoderni yksilöoikeuksien ja perusvapauksien teoria.

Tieteellinen vallankumous

20 Uudella ajalla tieteen keskeiseksi tehtäväksi tuli aikaisemmasta poiketen tiedon kasvun edistäminen. ”Tieteelliseksi vallankumoukseksi” on sanottu uusiin tuloksiin tähtäävää 1600-luvun tiedettä **Galileista Newtoniin**. Uuden tieteen perustana oli fysiikka, jossa luonto ymmärrettiin mitattavista osista koostuvaksi mekanismiksi, jonka toimintaa voitiin selittää matemaattisesti ilmaistavilla laeilla. Myös elollinen luonto käsitettiin mahdollisimman pitkälle universaalisen mekaniikan osaksi. Ketonen kuittaa nämä keskustelut melko vähällä. Todellisuuden jakaminen toisaalta mitattavaan maailmaan ja toisaalta mielen sisäiseen todellisuuteen teki sielu-ruumis –kysymyksestä vaikeaselkoisen, kuten näkyy **Descartesin** ja muiden tuon ajan ajattelijoiden kaksijakoisesta dualismista tai **Spinozan** ykseysajattelusta. Dualismin johdosta tieto luonnosta erkautuu arvojen, päämäärien ja merkitysten kokemuksesta. Ketosen esimerkki uudesta filosofiasta on empirististä tiedonihannetta kehittänyt ja uskonnollista suvaitsevaisuutta puolustanut **John Locke**, jota voi myös pitää 1700-luvun valistusliikkeen edelläkävijänä. Locken kriitikko **Leibniz** olisi sopinut tähän yhteyteen nimenomaan eurooppalaisten ajattelutapojen kehittäjänä, esimerkiksi Leibnizin hahmotelmat rationaalisesta päätöksenteosta kompromisseina, kun on valittava useiden arvojen ja erilaisten todennäköisyyksien ehdoilla.

Hegel – Marx – Darwin

Ketonen liittää **Hegelin** idealistisen filosofian käytännöllisen merkityksen pyrkimykseen ymmärtää yhteiskunnallisia kehityskulkuja ja aatteiden merkitystä historiassa. **Marx** kehitti tältä pohjalta materialistisen opin maailman muuttamiseksi.

Ketonen pitää tärkeänä tutustua dialektiseen materialismiin, koska se oli tuolloin Neuvostoliiton, Kiinan ja Euroopan kansandemokratioiden valtafilosofia. Tällaista

perustetta ei enää ole. Kun Hegelin ja Marxin ajatteluun liittyvät katsomukset korostivat historiallista kehitystä, **Darwinin** evoluutioteoria toi keskusteluun biologisen kehityksen näkökulman. Ketosen mielestä sen katsomuksellisella merkityksellä on yhtymäkohtia Freudin psykoanalyttiseen teoriaan – molemmat ovat suhteellistaneet ajatusta yksilön tietoisien toiminnan erityislaatuisuudesta. Evoluutioteorian pohjalta on myöhemmin kehitetty sosiobiologisia ja evoluutiopsykologisia teorioita. Niiden vaikutus laajojen piirien ajattelutapoihin ei ole ollut suuri, mutta yleisemmät luontokeskeiset katsomukset ovat menestyneet.

Uustomismi – looginen empirismi – eksistentialismi

Kirjan loppuosassa Ketonen esittelee kolme katsomuksellista liikettä samaan tapaan kuin **G.H. von Wright** aikaisemmassa teoksessaan Logiikka, filosofia ja kieli. Uustomismilla Ketonen tarkoittaa katolisen kirkon piirissä vaikuttavaa **Tuomas Akvinalaisen** teoksiin perustuvaa maailmankatsomusta. Hän ei mainitse protestanttista kristinuskoa, jota hän ilmeisesti pitää pelkästään uskontona. Tomismia Ketosen esittelee osittain samoista syistä kuin marxismi-leninismiä – se on suuren organisaation virallinen oppi. Nykyään katolisen filosofian kuva on monimuotoisempi, ja on myös näkyviä protestanttiseen taustaan liittyviä ”kristillisiä filosofeja” etenkin USA:ssa. Looginen empirismi tai ns. uuspositivismi oli liike, jossa ajateltiin tiedon koostuvan objektiivisista havaintolauseista ja niistä loogisten operaatioiden avulla muodostetuista väitteistä. Tarkoituksena oli määrittellä filosofia luonnontieteen palvelijaksi ja siirtää muut kysymykset sen ulkopuolelle. Uuspositivismi herätti aikoinaan paljon huomiota, mutta se menetti nopeasti suosionsa tieteenfilosofiassa, jota se lähinnä edusti. Anglo-amerikkalainen analyttinen filosofia, joka loogisen empirismin tavoin piti filosofiaa käsitteellisenä tutkimuksena, oli tutkimuskohteiden osalta monipuolisemmaksi, samoin sen perilliset. Eksistentialismi oli filosofinen suuntaus, joka ei ollut kiinnostunut tieteestä tai luonnosta, vaan pelkästään subjektiivisesta kokemuksesta. Ketonen esittelee **Martin Heideggerin** ajattelua kehittelevän **Jean-Paul Sartren** filosofiaa, jonka mukaan yksilö valitsee itsensä ja on valintojensa summa. Mikään muu ei määrittele häntä. Ketonen arvelee, että eksistentialismiin liittyvät tunteet vieraudesta ja maailmaan heitetynä olemisesta perustuvat maailmansotien aiheuttamaan pessimismiin ja merkityksettömyyden kokemukseen. Liike on osoittautunut voimakkaammaksi kuin Ketonen ennako.

21

Maailmankatsomuksesta

Maailmankatsomuksen käsite jää Ketosen kirjassa hiukan yleisluonteiseksi. ”Se on tulos olevaisen perimmäisiä salaisuuksia koskevasta omakohtaisesta kysymisestä, tietoiseksi tullut kokonaiskäsite”. Pateettinen kielenkäyttö periytyy **Eino Kailalta** –

Ketonen ei sitä lyhyen alkukappaleen jälkeen paljonkaan viljele. Kuitenkin hän palaa ”salaisuuksiin” viimeisessä luvussa ”Elämän kosminen ongelma”. Hän näyttää ajattelevan, että älyllinen ihminen on kiinnostunut ”perimmäisistä kysymyksistä”, joihin ei ole ilmeisiä vastauksia ja joita hän lähestyy näkemyksellisesti. Loppuluvussa Ketonen itse käsittelee kosmologista alkuräjähdysteoriaa, elämän syntyä ja kokemusta olemisesta. Jälkianalyttinen filosofia ei Ketosen kirjan jälkeen ole kehittynyt synteisien suuntaan, ja myös yleisempi katsomuksellinen keskustelu on etäännytynyt suurten kertomusten retoriikasta – se elää ääriyhtymä edustavien konservatiivisten kristittyjen ja ateistien kiistoissa maailmankaikkeuden alusta ja kehitysoopista. Jälkimoderni filosofia, joka on sukua eksistentialismille, on kasvanut melko laajaksi liikkeeksi. Sitä voi luonnehtia pikemmin elämän- kuin maailmankatsomukselliseksi, koska se ei ole kiinnostunut luonnontieteen maailmankuvasta. ”Elämäkatsomus” on muutenkin ollut viime vuosikymmeninä tavallisempi nimitys. Se sopii ehkä paremmin arvopohjaiselle asenteelle kuin ”maailmankatsomus”, joka viittaa Ketosen edustamaan luonnontieteellisesti painottuneeseen näkemykseen. Tämän päivän lukijat olisivat ehkä kiinnostuneempia erilaisten ihmis- ja luontokäsitysten arvioinnista kuin Ketosen klassikkokirjassaan.

Simo Knuutila

Kirjoittaja on professori Helsingin yliopistossa

Suomi-filosofiaa arvostetaan maailmalla

Neljänkymmenen vuoden ikäisenä **Sami Pihlström** on tämän sanomalehtiyliopiston kirjoittajakaartin nuoremmasta päästä, mutta se ei tarkoita sitä, että hänen kannuksensa olisivat keveät. Pihlström toimii tällä hetkellä Helsingin yliopiston tutkijakollegiumin johtajana. Johtajan kausi alkoi vuosi sitten syksyllä, ja jatkuu vuoteen 2014 saakka. Hän on Jyväskylän yliopiston käytännöllisen filosofian professori sekä Helsingin yliopiston teoreettisen filosofian dosentti. Tutkijakollegium on Helsingin yliopiston erillinen laitos joka ei kuulu mihinkään tiedekuntaan. Tutkijakollegiumin tehtävänä on edistää ihmistieteiden tutkimista ja kehittää keskustelua eri tieteenalojen välillä. Johtajana Pihlströmillä on vastuullaan pitkän tähtäimen tavoitteet kollegiumin kehittämisessä. Pihlströmin Jyväskylän yliopiston professuurin ala filosofian tutkimuksessa on käytännöllinen filosofia.

- Käytännölliseen filosofiaan katsotaan Jyväskylässä kuuluvaksi etiikka, yhteiskuntafilosofia sekä filosofinen ihmistutkimus, Pihlström selkiyttää. Pihlström korostaa teoreettisen ja käytännöllisen filosofian kiinteää yhteyttä toisiinsa. Tässä tapauksessa käytännöllinen filosofia tarkoittaa tutkimusta siitä, miten ihmiset toimivat, siis etiikkaa ja yhteiskuntafilosofiaa. Kysyttäessä sitä, mitä jokaisen tulisi tietää filosofiasta, vastaa Pihlström varoen.

- Toisaalta filosofisella tutkimuksella ei ole juuri kovin suoraa yhteyttä arki-
kokemukseen, mutta toisaalta esimerkiksi moraalikysymykset ovat kiinteässä yhteydes-
sä jokaisen arkikokemukseen. Pihlström sanoo kuitenkin vierastavansa ajatusta filoso-
fisen etiikan asiantuntijasta, joka kertoisi kansalle miten mistäkin kysymyksestä pitää
ajatella.

23

Millainen on Suomessa tehtävän filosofian asema maailmalla? Olemmeko kansana filosofinen kääpiö vai jättiläinen?

- Kansainvälisesti Suomalaisen filosofian taso on tunnustettu varsin korkeaksi, Pihlström summaa. Suomalaisen eturivin filosofeista hän nostaa esimerkeiksi paitsi sanomalehtiyliopistoon osallistuvat Niiniluodon, Haaparannan ja Knuutilan myös Jaakko Hintikan ja jo edesmenneen Georg Henrik von Wrightin.

- Meillä on paitsi kunniakas traditio, ja hyvä nykytilanne, mutta samalla täytyy muistaa etteivät nämä asiat automaattisesti takaa ruusuista tulevaisuutta.

Jussi Purontakanen

UUTISVUOROKKI

Uutisvuorokki sisältää... (Small text describing the news schedule)



SEURAAVA Tiesko ja maailman... (Small text about the next page)

Tiesko ja maailman... (Small text about the next page)



Craig Wright... (Caption for the portrait)

Elämänfilosofia ja elämän ongelma



Elämänfilosofia... (Main text of the article, discussing life philosophy and problems)

Suomi-filosofia arvostetaan maailmalla

Suomi-filosofia... (Text discussing the international recognition of Finnish philosophy)

Elämänfilosofia... (Continuation of the main article text, including sub-sections like 'Elämänfilosofian historia' and 'Elämänfilosofian merkitys')

Suomi-filosofia... (Continuation of the article about Finnish philosophy's global reception)

ELÄMÄNFILOSOFIA JA ELÄMÄN ONGELMA

Elämänfilosofialla on perinteisesti hieman huono maine. Vaikka filosofialta odotetaan joskus jopa ”elämän tarkoituksen” ratkaisemista ja vaikka nykyajassa ja -yhteiskunnassa kaivataan ”elämänhallintaa”, akateemisessa filosofisessa tutkimuksessa ei yleensä ole suhtauduttu kovin suopeasti epämääräisiin spekulatioihin elämän merkityksestä. Onpa tällaisia kysymyksiä jopa pidetty näennäisongelmina, jotka on kokonaan suljettava tieteellisen filosofian ulkopuolelle. ”Oikeassa” filosofiassa ei sovi puuttua elämän tarkoituksen kaltaiseen käsitteellisesti hämääväin kysymykseen, johon ei voida antaa minkäänlaista tieteellisesti kelvollista vastausta.

Tällaiseen elämänfilosofian kritiikkiin on syytä suhtautua vakavasti. Kaikki syvälliseltä kuulostava puhe elämästä ei ole syvällistä elämänfilosofiaa. Etenkin eräät julkisuudessa aktiiviset, filosofeiksi kutsutut keskustelijat puhuvat esitelmässään ja haastatteluisaan jokseenkin löysästi esimerkiksi kukoistuksesta, luovuudesta, unelmista – usein naistenlehtimäisellä jutustelutyylillä, joka jää kauas käsitteellisesti tarkasta, argumentein etenevästä filosofisesta tutkimuksesta. Tämä ei ainakaan ole parantanut elämänfilosofian mainetta ammattifilosofien piirissä.

Julkisuushakuisessa filosofiassa on vaarana ihmiselämää koskevien aitojen, vakavien kysymysten arkipäiväistäminen ja latistaminen – usein ”ajan hengen” ja markkinoiden ehdoin. Vaikka **Pekka Himasen** kaltaiset filosofian popularisoijat katsovat kritisoivansa kyynisiä ”latistajia”, jotka eivät vakuutu heidän usein tilaustöinä esittämistään kukoistusohjelmista tai yhteiskunnallisista unelmista, käy itse asiassa päinvastoin: he itse helposti banalisoivat elämää koskevat vaikeat filosofiset ongelmat ja sivuuttavat niistä käytävän kriittisen debatin.

Myös vakavasti otettavan akateemisen filosofian näkökulmasta voidaan kuitenkin keskustella inhimillisestä elämästä ja syvistä, perustavista kysymyksistä. Suomalaisen filosofian perinteessä on ollut tapana, että akateemisesti johtavat ajattelijat, kuten **Eino Kaila, Georg Henrik von Wright, Oiva Ketonen, Jaakko Hintikka ja Ilkka Niiniluoto**, ovat tieteellisen työnsä ohella kommentoineet myös yleisempiä kulttuurisia, yhteiskunnallisia ja ”elämänläheisiä” teemoja. Eräässä mielessä tämä yhteiskunnallisen keskustelun ja kulttuurikritiikin kannalta tärkeä filosofinen traditio palautuu ainakin **J.V. Snellmaniin** saakka. Sen painavampia klassikkoteoksia lienee Eino Kailan jatkosodan aikana vuonna 1943 ilmestynyt *Syvähenkinen elämä*, jonka alaotsikko on osuvasti ”Keskusteluja viimeisistä kysymyksistä”.

Kaila pyrki dialogimuotoisessa teoksessaan yhdistämään elämän perimmäisiä kysymyksiä koskevan pohdinnan tieteen viimeisimpiin tuloksiin tavoitellen suurta, yhtenäistä maailmanselitystä. Filosofia voi kuitenkin tunnistaa ja tunnustaa elämän ongelmallisuuden yrittämättä kehittää teoriaa elämästä, koettamatta varsinaisesti vastata niihin ”viimeisiin kysymyksiin”, joita Syvähenkisen elämän keskustelukumppanit koskettelevat. **Ludwig Wittgenstein** huomautti nuoruudenteoksessaan *Tractatus logico-philosophicus* (1921), ettei ”elämän ongelmaa” ole vielä edes sivuttu, vaikka

kaikkiin mahdollisiin tieteellisiin ongelmiin olisi saatu vastaus. Elämän ongelmasta – Kailan termin viimeisistä kysymyksistä – ei siis Wittgensteinin mukaan voida kehittää mitään teoriaa. Siihen ei voida antaa samanlaista vastausta kuin tieteellisiin, teoreettisesti ratkaistavissa oleviin ongelmiin. Päinvastoin Wittgenstein huomauttaa, että elämän ongelman ratkaisu nähdään vain ongelman häviämisessä.

Elämän ongelma, kysymys elämän arvosta ja merkityksestä, voi ”ratketa” vain siten, että se lakkaa olemasta ongelma. Tulkitsijat voivat kiistellä siitä, tarkoittiko Wittgenstein, että elämän ongelma on epätieteellisenä pseudo-ongelmana jätettävä syrjään, vai tarkoittiko hän pikemminkin, että se on niin ”syvä” ongelma, ettei pelkkä maailman tosiseikkojen kuvailuun ja selittämiseen keskittyvä tiede voi vastata siihen. Vaikka Wittgensteinin Tractatus oli tieteenfilosofiaa vahvasti painottavan loogis-analyyttisen filosofian ja sen varhaisvaiheessa vaikuttaneen loogisen empirismin urauurtavia teoksia, se kuuluu omalla jännittäväällä tavallaan myös mystiikan perinteeseen – huomauttaahan Wittgenstein, että hänen kirjassaan tärkeintä on se, mitä on jäänyt sanomatta ja mitä oikeastaan ei voida tavallisessa (tai tieteellisessä) kielessä sanoakaan.

Tractatuksen lukija voi vakuuttua siitä, että elämän ongelma, miten se tarkasti ottaen muotoillaankaan, koskee ensisijaisesti yksilöä, minua. Tässä ongelmassa ei niinkään ole kyse siitä, millainen maailma objektiivisesti on eli mitkä tosiseikat vallitsevat ja mitkä eivät, vaan siitä, millaisen suhteen subjekti omaksuu maailmaan. Elämän ongelma on siis pohjimmiltaan eettinen ongelma. Tai kääntäen: etiikka, oppi oikeasta ja väärästä tai hyvästä elämästä, käsittelee ennen kaikkea elämän ongelmaa.

26

Uskoakseni sekä nyky-yhteiskunnan yleinen kaaos ja pahoinvointi että nykyfilosofian sekavahko, fragmentoituva tila kutsuvat elämänfilosofista pohdintaa esiin aiempaa voimakkaammin. Emme voi enää luottaa siihen, että tieteen edistyminen ja tieteellisen tiedon sovelluksiin perustuva yhteiskunnan toimien yhä tehokkaampi järjestäminen jatkuvasti lisäävät onnellisuuttamme, kuten tiede- ja teknologiaoptimistinen moderni aika ehkä oletti. Ainakaan maailman tieteellinen selittäminen ja yhä hienostuneempien teknisten laitteiden rakentaminen maailmassa elämistä helpottamaan eivät näytä ratkaisevan Wittgensteinin ”elämän ongelmaksi” kutsumaa perustavaa kysymystä, joka koskee suhdettamme siihen todellisuuteen, jossa elämme.

Elämänfilosofian uudenlaiseksi aktivoimiseksi akateemisen(kin) filosofian piirissä emme kuitenkaan tarvitse sanahelinämäisiä tilaustöitä kukoistuksesta, suomalaisesta unelmasta tai muista näennäisen elämänläheisistä aiheista, vaan paneutuvaa, vakavaa ja vastuullista ”suurten kysymysten” kohtaamista. Tällaisia teemoja, jotka väistämättä nousevat elämässämme esiin ja jotka muovaavat suhdettamme maailmaan, ovat esimerkiksi kuolevaisuus, syyllisyys, kärsimys ja pahuus. Ihmisen, joka yrittää ymmärtää elämäänsä, on otettava näihin asioihin kantaa. Erityisesti moraalin näkökulman läpikäyminen elämässämme on nähdäkseni nykyisen – tai tulevan – elämänfilosofian keskeisimpiä haasteita. Tätä voidaan valaista korostamalla esimerkiksi syyllisyyden käsitteen tärkeää asemaa moraalissa käsitteistössämme. Voidaan väittää, ettei moraalilla voi lainkaan olla ilman syyllisyyden käsitettä tai ainakaan ilman mahdollista kokemusta syyllisyydestä. Juuri syyllisyyden näköala, ilman että olisi syyllistytty mihinkään

tiettyyn tekoon tai ainakaan ilman mahdollista kokemusta syyllisyydestä. Juuri syyllisyyden näköala, ilman että olisi syyllistytty mihinkään tiettyyn tekoon tai tekemättä jättämiseen, on välttämätön ennakkoehto sille, että elämässä kohdattavat asiat ja ilmiöt ovat moraalisesti vakavia. Voidaan jopa ehdottaa, että elämä on meille pysyvä eettinen ongelma juuri siksi, että olemme potentiaalisesti syyllisiä – koko ajan, kaikissa toimissamme, ilman erityisiä tekojakin.

Kunnioittaessamme toisia - ja itseämme – moraalisina olentoina, tunnustaessamme heidät samaan moraaliseen maailmaan kuuluviksi, kunnioitamme heitä (ja itseämme)paitsi potentiaalisina kärsijöinä myös vastuullisina ja siksi moraaliseen syyllisyyteen kykenevinä olentoina. Mahdollisuus tai kyky kokea syyllisyyttä on näin moraalien edellytys, eikä ilman potentiaalista syyllisyyttä ole moraalien vakavuutta. Maailma ilman syyllisyyttä olisi, aivan kuten maailma ilman kärsimystä, maailma ilman moraalista vastuuta. Tällainen moraalisesti perustuva syyllisyys liittyy erityisesti jatkuvaan taipumukseemme laiminlyödä aivan arkisia toisen kunnioittamisen ja hyväksymisen vaatimuksia suhteissamme ympärillämme eläviin ihmisiin. Moraalisten vaatimukset sitovat meitä ehdoitta, joskin yksilön kyky elää tällaisten vaatimusten mukaan ja ylipäänsä hänen kykynsä katsella maailmaa moraalien näkökulmasta voivat hämärtyä ja kokonaan kadota, jos elämän taakat käyvät liian raskaiksi. Tähän moraalien sitovuuden ehdotukseen kuuluu nähdäkseni moraalien ”perustattomuus”.

Moraalisten vaatimukset eivät velvoita meitä minkään ei-moraalisen perusteen vuoksi. Jotta moraalit olisi moraalit, se voi velvoittaa vain itsensä vuoksi. **Fedor Dostojevskin** monissa romaaneissaan korostamassa mielessä olemme kaikki – ja kaikkein eniten minä – syyllisiä siihen, että maailmassa esiintyy kärsimystä, ja siten vastuussa sen lievittämisestä. **Primo Levi**, yksi tunnetuimmista keskitysleirikirjailijoista, viittaa myös toisinaan siihen, että olemme ihmisenä kaikki syyllisiä siihen, että Auschwitz on ollut olemassa. Olemme ihmisiä, ja Auschwitz ihmisen luomuksena osoittaa, mihin kykenemme. Ihmisenä oleminen, jopa silloin, kun pyrimme poistamaan pahuutta, auttamaan toisia ja lieventämään kärsimystä, on siten fundamentaalisesti syyllisenä olemista, mutta tästä syyllisyyden kokemuksesta ja tunnustamisesta nousee kenties kyky tukea muita syyllisiä, osana syyllisyyden kykenevien moraalista yhteisöä. Tällaisista pohdinnoista – joista syyllisyyden käsite on tässä toiminut vain esimerkkinä – voisi uskoakseni nousta esiin sellaista elämänfilosofiaa, jota ajassamme tarvitaan.

Sami Pihlström

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston tutkijakollegiumin johtaja ja Jyväskylän yliopiston käytännöllisen filosofian professori

Piispa Peura toivoo puheenvuoroja myös teologeilta

Lapuan hiippakunnan piispa Simo Peura on Pohjalaisen sanomalehtiyliopiston filosofia-sarjan viides luennoitsija. Peura on koulutukseltaan teologian tohtori ja on toiminut muun muassa Suomen Akatemian tutkijana 1985–1990.

Miksi valitsitte aikanaanne opiskelualaksenne teologian?

- Vartuin seurakuntanuorena ja teologiset kysymykset kiinnostivat. Lähdin katsomaan, mitä teologia on. Merkittäväksi muodostui mahdollisuus harjoitella seurakunnassa. Se innosti jatkamaan opintoja. Tällä tiellä olen yhä.

Olette toimineet aikaisemmin akateemisessa virassa ekumeniikan vs. professorina. Onko akateemisesta urastanne ollut hyötyä nykyisessä virassanne piispana?

- Yliopistotyössä on seurattava oman alan uusinta tutkimusta. Tietämys laajenee, kun ohjaa opiskelijoiden tutkimushankkeita. Merkittäviä olivat vuodet Kirkon koulutuskeskuksen johtajana. Asiantuntijayhteisö opetti johtamista. Näistä kummastakin työpaikasta on ollut paljon hyötyä nykyisessä työssä.

Tulisiko teologeille antaa nykyistä enemmän puheenvuoroja mediassa käytävissä uskontoa ja kirkkoa käsittelevissä keskusteluissa?

- Mediassa voi nytkin käyttää puheenvuoroja, jos vain haluaa. Enemmän on kyse siitä, osaako sanoa asiansa nasevasti. Teologit voisivat olla enemmän oma-aloitteisia. Kyllä teologeilla on sanottavaa.

Millaisista tehtävistä koostuu tavallinen työpäivä piispalla?

- Tavallista työpäivää ei ole, koska työ on vaihtelevaa. Joskus istun kokopäivän työpöytäni ääressä puheenvuoroa valmistelemassa. Toisinaan päivä menee Helsingissä: taksilla aamujunaan, kokouksia ja tapaamisia, illalla junalla takaisin. Työhön kuuluu jumalanpalveluksia, hartauksia, puheita ja ihmisten kohtaamisia, tuomiokapitulin istuntoja ja asioiden valmistelua.

Jussi Purontakanen

AKAASIT OIKOITUNUT
Tyylikkää rakennusta välttämättä ja rakennuksen välillä...



SIUNTALEHTI
Tuulet ja maastilakokoukset...

Ulkomaalaiset
Ulkomaalaiset ovat tervetulleita...



Uskon, jotta ymmärtäisin

Keskustelu uskonnon ja tieteen suhteesta jatkuu

Uskonto ei ole vain... Uskonto on ihmisen... Uskonto on ihmisen... Uskonto on ihmisen...



Piipa Peura
toivoo puheenvuoroja myös teologeilta

Teologian tutkimus... Piipa Peura toivoo... Piipa Peura toivoo... Piipa Peura toivoo...

Uskonto on ihmisen... Uskonto on ihmisen... Uskonto on ihmisen... Uskonto on ihmisen...

Uskonto on ihmisen... Uskonto on ihmisen... Uskonto on ihmisen... Uskonto on ihmisen...

Teologian tutkimus... Piipa Peura toivoo... Piipa Peura toivoo... Piipa Peura toivoo...

Teologian tutkimus... Piipa Peura toivoo... Piipa Peura toivoo... Piipa Peura toivoo...

Uskonto on ihmisen... Uskonto on ihmisen... Uskonto on ihmisen... Uskonto on ihmisen...

Uskonto on ihmisen... Uskonto on ihmisen... Uskonto on ihmisen... Uskonto on ihmisen...

Teologian tutkimus... Piipa Peura toivoo... Piipa Peura toivoo... Piipa Peura toivoo...

Uskonto on ihmisen... Uskonto on ihmisen... Uskonto on ihmisen... Uskonto on ihmisen...

Uskonto on ihmisen... Uskonto on ihmisen... Uskonto on ihmisen... Uskonto on ihmisen...

Teologian tutkimus... Piipa Peura toivoo... Piipa Peura toivoo... Piipa Peura toivoo...

USKON, JOTTA YMMÄRTÄISIN

Keskustelu uskonnon ja tieteen suhteesta jatkuu

Uskonto ja tiede ovat luovassa jännitteessä. Harvemmin niitä kuitenkaan pidetään toisensa poissulkevin vaihtoehtoina. Joskus ateismi on ottanut tieteen kumppanikseen ja asettunut uskontoa vastaan. Silloin on ajateltu, että tieteellinen maailmankuva veisi pohjan ja elintilan uskonnolta. Uskonto ei ole kuitenkaan hävinnyt. On käynyt päinvastoin. Meillä Suomessakin uskonto ja vastakkaiset vakaumukset hallitsivat loppusyksyn julkista keskustelua. Uskonnolla on edelleen iso tila ihmisten mielissä, ja kirkon kantoja tarkataan. Tästä uusateistien pitäisi huolestua. Keskustelu uskonnon ja tieteen suhteesta sai vauhtia 1800-luvulla, kun moderni luonnontiede otti paikan tieteen kehityksen kärjestä. **Charles Darwinin** vaikutus oli suuri. Teoksessaan Lajien synty (1859) hän pyrki selittämään syy-seuraussuhteiden ja luonnonvalinnan avulla maailmamme muotoutumisen. Uskonnolliset piirit kävivät kehitysoopin kimppeihin. Viime vuosina on koettu päinvastaista. Biologi **Richard Dawkins** hyökkää ankarasti uskontoa vastaan. Hänestä uskonto on maltillisessakin muodossa uhka yhteiskunnan ja ihmisten hyvinvoinnille.

30

Erehtyikö Einstein?

Syyskuussa piispat kokosivat hiippakuntiensa papit pappeinkokouksiin. Tarkoitus oli perehtyä synodaalikirjaan Minä uskon? - Jumala-usko 2010-luvulla. Kahdessa kirjan artikkelissa tarkastellaan uskonnon ja tieteen suhdetta. Teol. tri **Tapio Luoma** osoittaa, että uskonnon ja tieteen vastakkainasettelu on myytti. Sotaikäyvät osapuolet, jyrkät uusateistit kuten Dawkins ja kristillisen fundamentalismin edustajat, kuitenkin tarvitsevat myyttinsä. Ilman sitä ja toisiaan he eivät voi taistella. Samalla varjoon jäävät syvälliset ajattelijat, jotka rakentavat siltaa kristinuskon ja tieteen välille kieltämättä niiden välillä olevaa jännitettä. Esimerkkinä tästä on **Albert Einstein**. Hän vertaa uskonnollista tunnetta siihen, kuinka luonnontieteilijä pyrkii tukeutumaan maailman järkipärisyyteen. Samalla Einstein nöyrästi muistuttaa, että totuuden tietäminen on hienoa mutta ei kykene todistamaan omaa oikeutustaan. Hänelle uskonnon tärkein merkitys on siinä, että se pitää esillä perimmäisiä tarkoituksia ja arvoja. Juutalais-kristillinen uskonnollinen perinne on Einsteinin mukaan antanut länsimaiselle kulttuurille sen tärkeimmät arviointiperiaatteet. Se on viitekehys, jossa tieteellinen selittäminen voi kasvaa elämän syvälliseksi ja monipuoliseksi ymmärtämiseksi. Luoma mainitsee muitakin esimerkkejä sillanrakennuksesta luonnontieteiden ja uskonnon välillä. Hänen loppupäätelmänsä on: sodankäyntimyytin sijasta tarvitaan tieteen ja uskonnon avointa vuorovaikutusta, jossa kunnioitetaan toisen lähtökohtia ja perustelua. Ei kannata kilpailla siitä, kuka sanoo viimeisen sanan.

Jumala – tarpeeton oletus?

Monet tiedemiehet eivät näe ristiriitaa uskonnon ja harjoittamansa tieteen välillä. On kuitenkin kiinnostavaa kysyä, miten uusateistit vetoavat tieteeseen uskontokritiikissään ja kuinka kristityt siihen vastaavat. Tutkija **Aku Visalan** mukaan uusateistit esittävät kolme haastetta. Uusateistien mukaan luonnontiede kyseenalaistaa uskonnolliset näkemykset siitä, millainen todellisuutemme on. Dawkinsille oletus Jumalan olemassaolosta on tarpeeton, koska se ei selitä maailmankaikkeudessa ilmenevää suunnitelmallisuutta. Parempi selitys olisi luonnonvalinta. Dawkins pitää Jumalan olemassaoloa hyvin epätodennäköisenä. Kristityt eivät nielaise Dawkinsin väitteitä, vaikka arvostavat tiedettä. He huomauttavat, ettei Jumalaa voi havaita luonnontieteen menetelmin. Jumala ei ole Jumala vain sillä ehdolla, että luonnontiede kykenee tavoittamaan hänet. Tästä syystä usko Jumalan olemassaoloon ei seiso eikä kaadu luonnontieteen saavuttamien tulosten mukana. Hyvin monet alansa tunnustetut huippututkijat ovat vakaumuksellisia kristittyjä. Lisäksi kristityt kyseenalaistavat Dawkinsin ajatuksen, että tieteen maailmankaikkeudesta löytämä älykkyys selittyisi vain luonnonvalinnalla. On olemassa ainakin yksi tietoinen ja älykäs olento, Jumala, joka ei ole syntynyt luonnonvalinnan tuloksena. Perimmältään keskustelussa on siis kysymys siitä, kumpi on parempi selitys maailmallemme: Jumala vai luonnon lakien ja sattuman yhteistyö?

31

Usko ja järjettömät perusteet

Uusateistit korostavat toiseksi uskon järjettömyyttä. Heidän mielestään uskonnolliset uskomukset hyväksytään sattumanvaraisesti. Saatetaan esimerkiksi väittää, että Jumala ilmoittaa jotain tai uskotaan johonkin auktoriteetin nojalla. Uusateistit katsovat lisäksi, että ihmisellä on moraalinen velvollisuus perustella uskomuksensa järkevästi. Tämä ei kristityiltä onnistu. He vakuuttavat toiset vain pakottamalla tai väkivaltaa käyttämällä. Uusateistien mielestä järjestäytynyt uskonto johtaa suvaitsemattomuuteen ja alistamiseen. Jumalaan uskovat torjuvat uusateistien väitteen, että uskominen olisi vailla perusteita ja järjetöntä. He sanovat, että kaikkia uskomuksia ei voi osoittaa vääriksi havaintokokemuksella. He kiistävät sen, että kaikki tieto olisi tieteen ulottuvilla ja saavuttamaa. Tälle näkemykselle kristityt ovat saaneet tukea filosofien keskuudesta. On muitakin tapoja vakuuttua asioista kuin tieteellinen tieto. Ihmiset ovat kautta aikojen vakuuttuneet eri tavoin Jumalan olemassaolosta. Toinen on uskonut hänelle esitettyjen perustelujen vuoksi, toinen oman henkilökohtaisen kokemuksen varassa. Se on kuitenkin myönnettävä, että omasta uskostaan kristitty tuskin voi vakuuttaa kaikkia vetoamalla tekemiinsä havaintoihin tai sisäistämiinsä perusteluihin. Mutta kuinka voidaan vastata fanatismi-syytökseen.

Uskonto ja fanatismi

Kristinuskon historiasta löytyy hyvää ja huonoa. Myös uskonnolliset ihmiset ovat tehneet vääryyksiä. Kristittyjen on sanouduttava selkeästi irti pakottamisesta ja väkivallasta. Meidän ei pidä kuvitella, että olisimme muita parempia. Ihmisen virheet eivät kuitenkaan tee hänen Jumala-uskostaan järjetöntä tai perusteetonta. Jotta uskonnon moraalinen kritiikki osuisi kohteeseen, pitää osoittaa, että ihmisen tekemät vääryydet aiheutuvat hänen uskonnollisesta vakaumuksestaan eikä jostain muusta. Kristinuskon mukaan kaikki ihmiset ovat syntiinlankeemuksen vuoksi taipuvaisia pahaan. Niinpä kristityt ovat puolustautuneet toteamalla, että uskonnolliset ihmiset tekevät vääryyksiä yhtä lailla kuin kaikki muutkin. Ongelma on yhteinen eikä sitä saa kukaan väistää. Lisäksi kristityt kysyvät uusateisteilta, ovatko ateistiset yhteiskunnat moraalisesti parempia kuin uskonnolliset yhteiskunnat historian faktojen valossa. Mielessä ovat tällöin 1900-luvun yritykset luoda uskonnonvastaisia ja ateistisia valtioita. Nämä yritykset johtivat esimerkiksi Natsi-Saksassa ja Neuvostoliitossa hirvittäviin moraalisiin katastrofeihin. Eikö fanatistinen hävittäminen ole uskonnollisten ja uskonnottomien ihmisten yhteinen tehtävä.

Kristinuskon totuudet ja luonnontiede

32

Mitä todetun perusteella sitten pitäisi ajatella kristinuskon ytimeen kuuluvista näkemyksistä? Ovatko ne ymmärrettäviä? Uskon ydin on ilmaistu uskontunnustuksessa. Siinä on ainakin kaksi kohtaa, jotka nostavat esiin uskon ja tieteen suhteen. Kristinuskon mukaan Jumala tuli ihmiseksi Marian synnyttäessä Jeesuksen. Neitseestäsyntyminen kuuluu kirkon uskoon, samoin ylösnousemus. Jeesus koki todellisen kuoleman ja oli eloton siihen asti, kunnes hänet herätettiin henkiin. Kuollut nousi ylös haudasta. Luonnontieteellinen tutkimus ei tavoita kumpaakaan tapahtumaa eikä siten voi osoittaa niitä todeksi tai epätodeksi. Ne jäävät luonteeltaan uskon totuuksiksi. Silti ne ovat yhä edelleen järjellisiä katsomuksia. Jos Jumalan kaikkivaltius otetaan todesta, silloin hän epäilemättä voi toimia poikkeuksellisilla tavoilla. Olennaista on, miksi kristityt sanovat uskovansa neitseestäsyntymiseen ja ylösnousemukseen. Syynä on Jeesuksen persoona. Hän on paradoksaalisesti – mikä ei tarkoita järjenvastaista – todellinen ihminen ja todellinen Jumala. Tämän paradoksin vuoksi hän on kristityille vastaus perimmäisiin kysymyksiin, kuten siihen, kuinka kohdata kärsimys ja kuolema. Mainitut uskon totuudet ovat ankkuroituneet historiaan. Tyhjä hauta ja ylösnousseen ilmestymiset olivat kristityille mullistavia ja poikkeuksellisia kokemuksia. Jeesus oli heille alusta alkaen ainoa laatuaan. Uskontunnustuksen lausumien avulla kristityt saattoivat ymmärtää Jeesus Nasaretilaisen henkilöä, tekoja ja opetusta sekä hahmottaa tästä kaikesta kokonaisuuden. He uskoivat, jotta ymmärtäisivät. Usko oli ja on heille enemmän kuin tieteen parhaiden tulosten summa.

Simo Peura

Kirjoittaja on Lapuan hiippakunnan piispa

Fyysikko tarkastelee luonnollista maailmankaikkeutta

Kari Enqvist työskentelee Helsingin yliopiston fysiikan laitoksella, kosmologian professorina. Pitkän uran alussa fyysikolla oli tähtäimessään kuitenkin toiset tieteet. Lahdessa syntynyt Enqvist tuli Helsingin yliopistoon opiskelemaan soveltavaa psykologiaa, mutta siirtyi hitaasti teoreettisen fysiikan piiriin josta väitteli tohtoriksi vuonna 1983. Työ vei miehen nopeasti ulkomaille. Pian tohtoriväitöksensä jälkeen Enqvist sai kutsun tulla Sveitsin hiukkasfysiikan tutkimuskeskukseen CERNiin. Hän on myös ehtinyt työskennellä Yhdysvalloissa että Tanskassa. Paluu Suomeen tapahtui 90 luvun puolesavälissä.

Kun haastattelijä utelee Enqvistiltä tämän tieteellisen uran huippukohtaa, Enqvist huomauttaa varsinaisten tieteellisten huippujen olevan niin vaikeasti ymmärrettäviä, etteivät ne avaudu ilman parin tunnin johdatusta aiheeseen.

- Henkilökohtaisella tasolla ehkä paras tunne on tullut pääsemisestäni Sveitsin CERNiin ja työskentelystä nuorena tutkijana tuossa arvostetussa laitoksessa, Enqvist muistelee. Enqvist myhäilee kertoessaan tarinaa vanhemmasta tutkijakollegasta, joka piti hieman rikkinäisiä silmälasejaan kuminauhalla kasassa ja pohti samalla fysiikan lakien syvimpiä kysymyksiä.

- Tuli tunne, että nyt ollaan tieteen ytimessä, Enqvist naurahtaa.

Enqvist ei näe suurta ristiriitaa filosofian ja luonnontieteiden välillä. Esimerkiksi filosofia Ludvig Wittgenstein oli koulutukseltaan insinööri.

33

- Ajattelen, että fysiikan kehityksellä on ollut merkitystä myös filosofialle. Ei esimerkiksi kvanttimekaniikka ole voinut olla vaikuttamatta filosofian kehitykseen tietyillä tavoin. Enqvistin näkemyksen mukaan fysiikan tutkimus on osin vastannut aiemmin filosofisina pidettyihin kysymyksiin esimerkiksi aineen rakenteesta. Filosofia ei silti ole menettänyt merkitystään vaan se on siirtynyt toisenlaisten kysymysten pariin. Enqvist kertoo, että Suomessa tehtävä fysiikan tutkimus on luonteeltaan joko soveltavaa tutkimusta jossa jo tunnetuille ilmiöille etsitään uusia sovellusaloja tai teoreettista tutkimusta. Täysin uutta fysiikkaa Suomessa tuskin luodaan, sillä tutkimukseen tarvittava laitteisto maksaa miljardeja.

Avaruustutkimuksen lisäksi perusfysiikan tutkimus onkin kalleinta mahdollista tutkimusta, johon ei edes yksittäisellä maalla ole varaa, vaan tutkimus on luonteeltaan useiden maiden välistä tutkimusta jossa Suomella on osansa. Kari Enqvist on kirjoittanut useita tietokirjoja, ja sai vuonna 1999 Tieto-Finlandian teoksestaan Olemisen porteilla. Enqvistin viimeisin teos on Kuoleman ja unohtamisen aikakirjat.

Jussi Purontakanen

LUONNONTIETEELLINEN MAAILMANKUVA

Käytännön kokemus on osoittanut, että tiede on ylivoimaisesti tehokkain ja varmin tapa saada tietoa. Kännykät, kuulennot, atomit tai vaikkapa sähkö ovat asioita, joissa sisäisellä ilmoituksella tai filosofoinnilla ei ole ollut osaa eikä arpaa. Reilut sata vuotta sitten ihmiskunta ei tiennyt, mitä aine pohjimmiltaan on, miksi Aurinko paistaa tai millaisessa maailmankaikkeudessa elämme. 1900-luvun fysiikka on kyennyt vastaamaan kaikkiin näihin kysymyksiin.

Se on paljastanut aineen atomaarisen luonteen, jota kvanttifysiikan oudot lait ohjaavat. Ennen jumalaisena pidetyn Auringon fysiikka on selittänyt ydinreaktioiden ja painovoiman tahdittamaksi vetypommiksi. Samalla se on vaikuttanut voimakkaasti maailmankuvaamme: käsityksemme siitä, millaisessa maailmassa oikeastaan elämme. Emme enää usko saunatonntuihin tai hiisiin, koska luonnontieteiden valossa tontut ja hiidet kuulostavat pelkiltä saduilta.

Fysiikka sen sijaan ei ole satua, kuten kaikki voivat vakuuttua vilkaisemalla ympärilleen. Elämäämme kuuluvat tietokoneet, suhteellisuusteoriaa hyödyntävä GPS-paikannus, laseriin perustuvat DVD-soittimet, ja jokainen tietää, että ikkunasta hypätessä putoaa maahan painovoimalain määräämällä tavalla. Fysiikka toimii, ja se toimii järjen ja matematiikan viitoittamalla tavalla. Silloin helposti kysyy: toimiiko kaikki maailmassa periaatteessa samalla tavoin? Tieteellinen maailmankuva ei ole vain uskoa fysiikkaan. Sillä ei myöskään tarkoiteta tieteellisen tiedon summaa. Se on pikemmin hahmotelma mahdolliseksi todellisuudeksi. Se koostuu uskomuksista, joiden perusta on järkiperäinen.

35

Emme esimerkiksi voi olla varmoja, onko maailmankaikkeudessa maapallon ulkopuolista elämää. Sen perusteella, mitä tiedämme elämästä, tähdistä ja planeetoista niiden ympärillä, voimme kuitenkin uskoa, että elämää löytyy muualtakin. Kyseessä on uskomus, joka nojaa tieteeseen vaikkei olekaan tietoa. Tieteellinen maailmankuva koostuu juuri tämän esimerkin kaltaisista elementeistä. Tieteellinen maailmankuva ei ole dogmaattinen vaan kehittyy jatkuvasti. Kun kosmologit kymmenkunta vuotta sitten hämmästykseseen havaitsivat, että maailmankaikkeuden suurin energiakomponentti on tyhjiön täyttävä pimeä energia, tieteellinen maailmankuva nielaisi tiedon mukisematta.

Jos tulevaisuudessa käy ilmi, että pimeä energia onkin vain näköharha, todellisuuden katsomista vääränväristen silmälasien läpi, tämäkin käy tieteelliselle maailmankuvalle. Se olettaa ainoastaan, että kaikilla luonnollisilla seikoilla on jokin luonnollinen alkuperä ja järjellinen selitys.

Myös uskonnollisen ihmisen maailmankuva voi olla tieteellinen. Uskonnollinen usko ja tieteellinen maailmankuva eivät välttämättä ole toistensa vastapoleja, vaikka historiallisesti tietty jännite on aina ollut olemassa. Vain Raamattua luonnontieteen oppikirjana pitävä uskonnollinen fundamentalisti joutuu vaikeuksiin tieteellisen maailmankuvan kanssa. Tieteeseen ei liity mitään mystistä. Se on järjen käyttöä ja tavallista

havainnointia. Havaintotarkkuuden lisäämiseksi ja virheiden välttämiseksi se käyttää apunaan laitteita. Välttääkseen arkipuheen epäselvyyksiä ja monimielisyyksiä tiede pyrkii hyödyntämään matematiikkaa, joka on aina yksikäsitteistä.

Ensimmäisenä tiedemiehenä voi pitää kaukaista esi-isäämme, joka katsoi kotiluolansa suulta tähtitaivasta ja pohdiskeli, näkyisikö siinä mitään järjestystä. Pian hän jo mittaili taivasta peukalon avulla. Kohta käyttöön otettiin ensin astelevyt ja sitten kaukoputket. Tänäpä avaruuteen ammutut satelliitit tarkkailevat jopa alkuräjähdyksen jälkikaikua eli kosmista mikroaaltosäteilyä. Mikroaaltosäteilyn ominaisuuksien perusteella kosmologit pystyvät päättelemään, millaista ainetta maailmankaikkeudessa on. Nyt esimerkiksi tiedetään, että tavallista ainetta, joka koostuu protoneista ja neutroneista, on vain nelisen prosenttia koko maailmankaikkeuden energiabudjetista.

Mitään loogista pakkoa tieteen ylivertaisuuteen ei ole. Jumalallinen ilmoitus, joka kaikuisi sisäisenä äänenä, voisi periaatteessa olla luotettavampi tapa. Näin itse asiassa vielä keskiajalla uskottiin. Jos järki ja uskonnollinen sisäinen ääni olivat keskenään ristiriidassa, järjen piti tuolloin väistyä. Valistusajan filosofi **John Locke** oivalsi kuitenkin, että viime kädessä vain järki voi sanella, uskommeko ilmoituksen aitouteen vai emme. Tiede on järjen käyttöä ja sellaisena se on uskonnotonta. Se on metodi, joka ei piittaa Jumalan olemassaolosta. Tämä ei johdu siitä, että tiede jotenkin pyrki väistämään uskonnollisia kysymyksiä. Tieteen havaintokohteilla ei ole mitään rajoituksia. Se tutkii kaikkea mitä on olemassa. Sen mielenkiinnon kohteena on kaikki julkinen tieto, mikä hiottu arkijärki voi saavuttaa. Mikään ei ole sille vierasta eikä mikään ole sille pyhää.

36

Uskonto kuitenkin rajaa itse itsensä tieteen ulkopuolelle. Esimerkiksi lause ”Jumala on olemassa” ei viittaa mihinkään, jota tieteen keinoin voitaisiin tutkia. Se on eräänlainen mantra. ”Jumala on olemassa” on huudahdus, jolla ilmoitetaan uskonnollisista tuntemuksista. Mutta kukaan ei pysty kertomaan täsmällisesti, millainen jumala on tai missä mielessä hänen olemassaolonsa poikkeaa esimerkiksi planeetta Marsin olemassaolosta. Siksi tieteellinen maailmankuva ei ota kantaa uskontoon. Se ei puhu yksityisistä tuntemuksista vaan siitä, mitä tieteen keinoin voidaan ainakin periaatteessa tutkia.

Maailmankuva ei ole sama asia kuin maailmankatsomus. Usein sanotaan, että maailmankatsomus on maailmankuva lisätynä etiikalla ja estetiikalla: käsityksillä siitä, mikä on oikein, mikä kaunista, mikä hyvää tai pahaa. Uskonnollinen maailmankatsomus perustaa etiikkansa uskonnollisiksi julistettuihin arvoihin. Henkilöllä voi siis olla tieteellinen maailmankuva mutta silti uskonnollinen maailmankatsomus.

Uskonnotonta maailmankatsomusta kutsutaan usein naturalistiseksi. Sen mukaan käsitykset oikeasta ja väärästä eivät ole ylimaallisia vaan luonnollisia; luonnollisia siinä mielessä, että ne ovat kehittyneet samaan tapaan kuin ihminen on evoluution kuluessa kehittynyt. Naturalistisessa maailmankatsomuksessa esimerkiksi eettinen ohje ”Älä tapa” tuntuu meistä oikealta, koska tällainen käsitys on meille luonnollinen. Emme tarvitse sen noudattamiseksi erillistä jumalallista komentoa. Uskonottomuus ei tarkoita sitä, ettei uskoisi mihinkään. Kaikilla ihmisillä on uskomuksia. Itse esimerkiksi uskon, että australialaisten viinien hintalaatu -suhde on parempi kuin ranskalaisten.

Mutta uskonnolliset uskomukset muodostavat oman erityisen luokkansa, joka uskonnottomalta puuttuu.

Naturalistinen maailmankatsomus sopii hyvin sekä uskonnottomuuteen että tieteelliseen maailmankuvaan, mutta periaatteessa myös uskonnollisella henkilöllä voisi olla naturalistinen maailmankatsomus. Hän voisi hyväksyä sekä biologisen evoluution että moraalikäsitteisiemme luonnollisen kehittymisen mutta saattaisi pitää niitä osoituksina Jumalan nerokkaasta suunnitelmasta. Fysiikan ja muiden luonnontieteiden maailmankuvaa syytetään usein tunteettomuudesta, kun ihminen nähdään pelkätään fyysisenä olentona, eräänlaisena molekyyli-tehtaiden kokoelmana. Tietoisuuskin on tässä katsannossa vain sähkökemiallisten reaktioiden äärimmäisen monimutkaista ilmentymää. Totuus kuitenkin on, että meillä ei ole muistoja, mielipiteitä tai ylipäätään ajatuksia ilman, että aivojen hermosolujen synapseissa tapahtuu molekylaarisia muutoksia. Uskonnollisia ajatuksiakaan meillä ei olisi ilman molekyylien valtakunnassa tapahtuvaa toimintaa. Meillä on jopa erityinen nimitys henkilöille, joiden hermosoluissa ei tapahdu molekylaarisia muutoksia. Me kutsumme heitä kuolleiksi.

Uskonnolliset uskomukset ovat siis molekyylien muodostamia rakennelmia aivoissa. Tietoisuuden elämyksen maailmassa ne ovat toki myös paljon muuta, mutta silti usein ajatellaan, että tämän tunnustaminen vie pohjaa sekä uskonnolta että tunteilta. Mielestäni tällaiset kuvitelmat ampuvat pahasti ohi maalin. Mikään mikrofysikaalinen selitys ei voi poistaa elämyksiemme todellisuutta. Atomien olemassaolo ei poista tunteita. Rakkaus, ilo ja murhe ovat inhimillisyyden erottamattomia osasia. Mutta tieto näiden tuntemuksien molekylaarisesta perustasta voi vaikuttaa maailmankuvaamme. Se muuttaa käsityksiämme elämästä, kuolemasta ja ihmisen suhteesta todellisuuteen. Kenties se vaikuttaa myös siihen, mitä pidämme hyvänä ja oikeana. Tällä tavoin fyysikasta kumpuava maailmankuva saattaa muovata myös maailmankatsomustamme.

37

Kari Enqvist

Kirjoittaja on akatemiaprofessori Helsingin yliopistosta

Filosofinen tutkimus vie osan vapaa-ajastakin

Pohjalaisen sanomalehtiylpiopiston viimeinen kirjoittaja, **Leila Haaparanta**, työskentelee Tampereen yliopistossa filosofian professorina.

Miten korkeakoulu-urasi alkoi ja miten päädyit filosofian pariin?

- Aloitin Helsingin yliopistossa yleisen kirjallisuustieteen, suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen ja yleisen historian opiskelijana. Toisena opiskeluvuonna otin mukaan teoreettisen filosofian. Tarkoitukseni oli suorittaa vain filosofian peruskurssit. Innostuin aluksi erityisesti logiikasta, mutta pian kaikesta muustakin, mitä filosofian opintoihin kuului. Jatkoin toistenkin aineideni opiskelua. Luin myös yleistä kielitiedettä ja istuin kuuntelemassa satunnaisesti erilaisia luonnontieteiden luentoja. Filosofia pyrkii olemaan yleistä, täsmällistä ja syvää; tämä merkillinen yhdistelmä kiehtoi minua. Ehkä siksi filosofia vei voiton.

Millaisena näet filosofian aseman nyky-yhteiskunnassa?

- Filosofia on tavallaan läsnä kaikkialla, sillä kulttuurimme on sen läpikulkema; tietokonettakaan ei olisi ilman tiettyjä filosofisia oivalluksia. Toisaalta taas ajattelevat olennot ovat saaneet aikaan yhteiskunnan ja elämäntavan, jonka jatkuvat muutokset ja vauhti eivät jätä paljon sijaa ajattelulle. Mutta en ole pessimisti. Paljon myös kaivataan pysähtymistä ja hitautta, ja halutaan arvioida tätä aikaa kriittisesti.

38 *Tulisiko filosofian opetusta lisätä jo peruskoulutasolla?*

- Tätä voisi kokeilla. Olen kuullut, että joissakin maissa on menestyksellisesti kokeiltukin. Sikäli pohja on jo olemassa, että lapset pohtivat isoja filosofisia kysymyksiä, kuten mitä kaikki oleva on tai mikä on minä. Vielä enemmän painottaisin sitä, että filosofiaa on mahdollista nostaa pintaan muissa aineissa. Katsomusaineissa tämä tietenkin onnistuu. Olisi erinomaista, jos esimerkiksi historian, kieliaineen tai matematiikan opettaja, joka tuntee filosofiaa, toisi omasta aineestaan esiin, vaikka vain välähdyksenomaisesti, filosofisia puolia. Filosofialla voisi olla myös annettavaa, kun puhutaan opetusmetodeista: keskustelu esimerkiksi on tyyppillinen filosofinen menetelmä.

Millaisten askareiden parissa vietät vapaa-aikasi?

- Yliopiston professoreilla on tutkimuksen ja opetuksen lisäksi runsaasti erilaisia hallinnollisia tehtäviä, joten filosofinen tutkimustyö vie myös osan vapaa-ajasta. Muuten harrastukseni ovat tavanomaisia: kirjallisuutta, musiikkia, vähäsen liikuntaa, luonnossa liikkumista ja kesäisin puuhailua lapsuuskotini puutarhassa.

Jussi Purontakanen

Luonnontieteiden ja ihmistieteiden yhteys: TIEDE JÄRKEVÄN IHMISEN TOIMINTANA

40

Ihminen on maailmassa eri tavoin kuin kivet ja alkeishiukkaset. Hän asettaa itselleen päämääriä, antaa tapahtumille merkityksiä, tuntee iloa ja surua ja yrittää ymmärtää itseään ja muita. Kun ihmiset, yhteisöt ja ihmisten luoma kulttuuri ovat tieteellisen tutkimuksen kohteina, sopii odottaa, että niitä lähestytään toisin kuin luonnontieteiden tutkimuskohteita. Fysiikan tai kemian kokeelliset menetelmät eivät näyttäisi tavoittavan ainutkertaisia inhimillisiä kokemuksia ja merkityksiä. Tästä syystä monet ovat ajatelleet, että ihmistieteissä tarvitaan kokonaan toisenlaisia menetelmiä, joiden avulla voisi tavoittaa jotakin olennaista ihmisistä, yhteiskunnasta ja kulttuurista. Inhimillisiä kokemuksia ja merkityksiä ilmaistaan osuvasti taiteen keinoin. Ollakseen tieteitä ihmistieteiden pitää kuitenkin lähestyä kohteitaan tavoilla, jotka täyttävät tieteellisyden tunnusmerkit. Tieteiden erosta ja yhteydestä on keskusteltu pitkään. Saksalainen filosofi **Wilhelm Windelband** esitti yli sata vuotta sitten, että luonnontieteiden tehtävä on selittää ilmiöitä yleisten lakien avulla, kun taas ihmistieteiden tehtävä on ymmärtää yksittäistapauksia. Windelband reagoi luonnontieteitä ihannoineeseen 1800-luvun positivistiseen filosofiaan, jossa syiden ja vaikutusten yhteyttä osoittavien lakien etsintää pidettiin tieteellisyden tunnusmerkkinä. Myös **Heinrich Rickert** kirjoitti teoksessaan *Naturwissenschaft und Kulturwissenschaft* (Luonnontieteet ja kulttuuritieteet, 1921), että luonnontieteillä ja kulttuuritieteillä on erilaiset päämäärät: luonnontieteet pyrkivät yleisyyteen, kun taas kulttuuritieteet tavoittelevat yksilöllistä ja ainutkertaista. Hän esitti, että koska tavoitteet poikkeavat, myös menetelmien on erottava toisistaan. Tavoitteiden ero heijastuu hänen mukaansa käsitteissä: ”Italian renessanssi” korostaa yksilöllistä, ”painovoima” yleistä. Toisin kuin Windelband ja Rickert, Wienin piirin loogisiksi positivistiksi tai loogisiksi empiristeiksi kutsutut filosofit uskoivat 1920- ja 1930-luvuilla tieteen ykseyden ihanteeseen samassa hengessä kuin 1800-luvun positivistit. Tällä hetkellä ihmistieteissä on kirjoja erilaisia menetelmiä; vanha jako kahteen leiriin on osin murtunut.

Hypoteesin koettelu

Luonnontieteilijä esittää hypoteeseja ja testaa niitä. Tutkimus lähtee kysymyksestä, ongelmasta. Selitystä kaippaa jokin ilmiö, ja selitysehdotus on hypoteesi. Hypoteesi on tutkijan esittämä tutkittavan ongelman ratkaisuehdotus. Hypoteesia testatessaan tutkija luo lähtötilanteen, koejärjestelyn, ja sen jälkeen havainnoi, mitä tapahtuu. Laboratorio on ihanteellinen paikka tällaiselle toiminnalle. Tutkija olettaa, että tilanne toteuttaa hypoteesista seuraavan ennustuksen. Jos oletus pitää paikkansa, tutkija saa testistään tukea hypoteesilleen. Jos taas ennustus ei toteudu, hypoteesi kumoutuu

tai sitä täytyy korjata. Vaikka hypoteesi olisi yhden tutkijan keksimä, sen täytyy olla intersubjektiivisesti testattavissa, jotta sen paikkansapitävyys voidaan tarkistaa. Kenen tahansa tarvittavan koulutuksen saaneen henkilön pitää voida toistaa koe ja päätyä samaan lopputulokseen. Hypoteeseja esittävät myös humanistit ja yhteiskuntatieteilijät. Historioitsija tukee väitteitään arkistoista löytämillään aineistoilla, ja filosofi puolustaa Aristoteles-tulkintaansa Aristoteleen teksteillä. Hypoteesi voi kumoutua, jos tekstiaineisto ei tue sitä, ja sen voi kumota toinen tutkija esittämällä hypoteesia vastaan soti-vaa todistusaineistoa. Tekstit ovat kuitenkin ihmisen tekemiä, eikä niiden merkityksiä voi suoraan rinnastaa laboratoriokokeisiin.

Elämää yhteisössä

Tieteellisyys ja objektiivisuus liitetään usein yhteen. Jos tutkimusmenetelmä on tieteellinen, sen avulla pitäisi saada kohteesta objektiivista tietoa, sellaista tietoa, joka ei ole riippuvasta tutkijan tai tutkijaryhmän mielipiteistä. Tieteen väitteiden pitäisi kertoa, millainen kohde ”todella” on, tiedehän tavoittelee totuutta. Tieteen käytännössä objektiivisuutta tärkeämmäksi nousee yleensä kuitenkin intersubjektiivisuus. Kaikki tiede, olipa kyse luonnon- tai ihmistieteestä, tarvitsee yhteisön. Kuinka tieteellisen menetelmän intersubjektiivisuus sitten ilmenee? Tutkija suorittaa kokeita ja tekee päätelmiä, joita myös toiset voivat toistaa ja joko vakuuttua hypoteesien paikkansapitävyydestä tai huomata puutteita. Jos puutteita huomataan, tutkijan pitää hyväksyä kritiikki ja korjata virheensä. Keskustelun kautta toteutuu kriittisyys; se, että tutkimukset voidaan tarkistaa ja toistaa, tekee menetelmästä julkisen. Puhutaan myös tieteen metodin itsensäkorjaavuudesta: menetelmä ei saa johtaa järjestelmällisesti harhaan. Niin luonnonkuin ihmistieteissäkin tutkijayhteisöjen pitää olla autonomisia: väitettä tuetaan vain tehdyillä kokeilla, aineistoilla ja päätelmillä, ei esimerkiksi sillä, että se on poliittisesti tarkoituksenmukainen.

41

Ihmisjärki

Tieteenharjoitus on järkevän ihmisen toimintaa. Millaista on tiedettä harjoittavan ihmisen rationaalisuus? Rationaalisuus jaetaan usein teoreettiseen ja käytännölliseen. Teoreettinen rationaalisuus on ajattelun, käytännöllinen rationaalisuus taas toiminnan rationaalisuutta. Taito päätellä, looginen rationaalisuus, on teoreettisen rationaalisuuden pelkistetyin muoto. Sen väljempi muoto on argumentatiivinen rationaalisuus, kyky perustella väitteensä. Sanotaan myös, että henkilö, joka pystyy järjestämään aistikokemustaan käsittein, on rationaalinen. Toisaalta, sekä arkipuheessa että tieteenharjoituksessa, saatetaan pitää rationaalisenä sitä, joka luottaa havaintoihinsa eikä järkensä luomuksiin. Toiminnan rationaalisuutta ilmentää, jos tekee sitä, mikä on välttämä-

töntä halutun päämäärän saavuttamiseksi. Myös päämääriä saatetaan pitää järkevinä tai järjettöminä: järkeväksi sanotaan ihmistä, joka tavoittelee onnea ja terveyttä, järjettömäksi sitä, joka tähtää niiden vastakohtaan. Järjen sanotaan hallitsevan tunteita ja satunnaisia haluja; toisaalta järjetön on myös sellainen, joka ei ota huomioon ihmisen tunteita. Puhutaan myös valistuksen järjestä, kriittisestä järjestä, mutta kriitikonkin on nojattava johonkin. Kritiikkiä ei voi esittää, jos ei ole mitään mittapuita, joiden nojalla arvioidaan. Eri ”järjistä” korkein lienee viisaus tai harkintakyky, joka kypsyy kokemuksen myötä. Vaikka ”järjen” ja ”rationaalisuuden” merkitykset vaihtelevat arkipuheessa ja filosofiassa, jotakin yhteistäkin on. Useissa merkityksissään järki on se, mikä valvoo tai kontrolloi. Järjen mukainen on säännönmukaista ja hallittua. Edellä mainituista merkityksistä viimeinen, harkintakyky, ei kuitenkaan noudata kaavaa tai mekaanista sääntöä. Järkevä ihminen osaa arvioida tapauskohtaisesti, milloin käytetyt välineet ja menetelmät sopivat ja milloin niiden rajat ovat tulleet vastaan.

Tieteen järki

42 Sekä luonnontieteet että ihmistieteet tarvitsevat järkeä yllä mainituissa merkityksissä. Kun tutkija koettelee hypoteesiaan, hän päättelee, perustelee, yrittää välttää riskiriitoja ja tukeutuu havaintoihin ja aineistoihin. Ajattelun rationaalisuutta tutkijalta odottaa yhteisö, jossa tiedettä harjoitetaan. Myös tunteilla on paikkansa tutkimuksessa, vaikka satunnaiset mieltymykset ja vastenmielisyyden tunteet eivät saakaan vaikuttaa tutkimustuloksiin. Tutkimusaiheiden valintaan ne kyllä vaikuttavat, ehkä enemmän ihmis- kuin luonnontieteissä. Tieteenharjoitus edellyttää kriittistä keskustelua, ja siinä mielessä tiede ilmentää valistuksen järkeä. Tiede edustaa myös käytännöllistä järkeä, toiminnan rationaalisuutta. Se tavoittelee totuutta, mutta sillä voi olla myös käytännöllisiä päämääriä, kuten hyvinvoinnin lisääminen tai sairauksien parantaminen. Rationaalisen toimijana tieteenharjoittajan pitää valita oikeat keinot ja menetelmät tavoitteiden saavuttamiseksi. Tieteelliset kokeet on suunniteltava tarkoin, aineistot on valittava mielekkäästi; tässä kaikessa tarvitaan käytännöllistä järkeä. Tieteessä tarvitaan tapauskohtaista harkintaa, viisautta. Tutkija, joka ajaa läpi väitteensä ja uskoo käyttämiinsä välineisiin, tuli mitä tuli, ei ole hyvä tutkija ensinkään. Hyvä tutkija tuntee tekniikkansa siinä mielessä, että osaa niitä käyttää. Lisäksi hän tuntee tekniikkansa rajat. Hän osaa myös arvioida, kuinka vahvoja väitteitä tehty tutkimus oikeuttaa. Tiede, sekä luonnontiede että ihmistiede, on arki ajattelun ja arkisen toiminnan jatketta, mutta – toivottavasti – sitä järjestelmällisempää. Tieteen moraalilla ei myöskään ole eri moraalilla kuin se, mitä arkielämässä suositellaan. Siihen sisältyvät toisen näkemyksen huomioon ottaminen, luotettavuus ja rehellisyys.

Mitä on olemassa?

Kullakin tieteellä on oma ontologiansa, olevan alueensa, jota se tutkii. Kukin tiede rajaa kohteensa. Fysiikka tutkii tiettyjä ilmiöitä, niitä, jotka avautuvat fysiikan metodeille, kirjallisuustiede tutkii kaunokirjallisten tekstien merkityksiä. Merkitykset avautuvat kirjallisuustieteen metodeille teoksista, jotka on luokiteltu kaunokirjallisiksi. Kun oleva on rajattu, olisi ristiriitaista odottaa, että erityistiede sanoisi jotakin kohteensa ulkopuolisesta todellisuudesta. Fysikko ei voi löytää maailmasta merkityksiä, koska hän ei ole sellaisia alun perinkään ottanut tutkimuskohteekseen. Metafysiikaksi kutsuttu filosofian alue sen sijaan yrittää tutkia olevaa rajaamatta sitä niillä tavoilla, joilla tiede rajaa. Se, että maailmaa viipaloidaan ja kohteita valitaan, yhdistää tieteitä toisiinsa ja erottaa ne filosofiasta.

Leila Haaparanta

Kirjoittaja on professori Tampereen yliopistossa

Niiniluoto: Sanomalehtiyliopisto alentaa kynnystä tulla luennolle

Seuraava askel voisi olla laajentaa verkkolehtiin, sanoi Helsingin yliopiston kansleri

Helsingin yliopiston kansleri, professori Ilkka Niiniluoto pitää sanomalehtiyliopistoa hienona ajatuksena. Hän puhui tiistaina Vaasan yliopiston ja Pohjalaisen yhteisen sanomalehtiyliopiston päätösseminaarissa.

– Nykyään paljon korostetaan yliopistojen yhteyttä yhteiskuntaan ja pyritään kehittämään uudenlaisia yhteistyömuotoja. Sanomalehtiyliopisto on yliopistolle erittäin myönteinen asia ja lehdelle tapa tukea yliopiston koulutuksellista tehtävää, Niiniluoto sanoi Pohjalaiselle.

Hän arveli, että esitelmien pohjustaminen artikkeleilla sanomalehdissä alentaa varmasti kynnystä tulla yliopiston saliin kuuntelemaan luentoja. Haasteena voi kuitenkin olla löytää sopivat teemat.

44

– Siinä voidaan tehdä virhevalintoja, jos käsitellään sellaisia aiheita, jotka eivät sytytä lehden lukijoita. Itse olen kuitenkin hyvin optimistinen. Tieteen piirissä on vaikka kuinka paljon kiinnostavia aiheita, jotka houkuttelevat ihmisiä.

Niiniluodon mukaan seuraava askel sanomalehtiyliopistossa voisi olla siirtyminen myös verkkolehtiin. Hän arveli, että se voisi houkuttaa tiettyjä kuulijatyyppejä. Verkossa voisi myös keskustella oppiaiheista.

– Nykyajan ihmiset ovat oppineet hakemaan itse tietoa internetistä. Haluttaisiin enemmän interaktiivisuutta, että päästäisiin itse nopeammin valitsemaan ja etsimään kiinnostuksen kohteita, Niiniluoto sanoi.

– Sanomalehtiyliopisto vaatii nykykäytäntöihin tottuneelta kärsivällisyyttä, että jaksaa lukea lehtiartikkelit ja kuunnella luennot.

Tänä syksynä sanomalehtiyliopiston teemana oli filosofia. Vaasan yliopiston rehtori Matti Jakobsson suitsutti puheessaan nimekästä kirjoittajakaartia, johon kuuluivat Niiniluodon lisäksi muiden muassa professori Simo Knuutila ja piispa Simo Peura.

– Vaasan yliopistossa filosofia on yhden lehtorin harteilla, mutta meillä on hyvä linkki alan tutkijoihin ja auktoriteetteihin. Toivottavasti artikkeleihin tutustuminen on ollut mieluisaa, Jakobsson sanoi.

Hän kehui, että sanomalehtiyliopistolla on aina ollut hyvä määrä lukijoita.

– Se on tuottanut myös hyvän määrän avoimen yliopiston opintosuorituksia, Jakobsson sanoi.

Pohjalaisen päätoimittaja Kalle Heiskanen kehuu sanomalehtiyliopiston ainutlaatuisuutta.

– Se suoraan sanoen vie luennot postilaatikosta jokaisen lukijan ja opiskelijan eteen, hän totesi.

Sanomalehtiyliopisto alkoi vuonna 1992. Heiskanen kertoi ideana tuolloin olleen palauttaa sanomalehti perustehtävänsä kansan sivistäjäksi.

– Silloinen Pohjalaisen päätoimittaja Jaakko Elenius sanoi, että siinäähän kaksi viisasta päättä kolahtaa yhteen, yliopisto ja sanomalehti, Heiskanen kertoi.

– No siitä sanomalehdestä en ole ihan yhtä varma kuin yliopistosta, mutta kolinaa siinä kuitenkin silloin kuului, hän vitsaili.

Heiskanen sanoi sanomalehtiyliopiston pitäneen pintansa opiskelumuotona. Hän kuitenkin sanoi, että jatkossa yliopistomaailman ovea voisi raottaa vielä enemmän erilaisilla artikkelien kylkeen tehtävillä lisäjutuilla.

Matti Rinnekangas



Aiemmin ilmestyneet:

1/1991	Kielikylpymenetelmä: Kielen käyttö mielekkääksi
2/1992	En modell för språk i daghem och skola Language Acquisition at Kindergarten and school
3/1993	Sanomalehtiyliopisto Suomi lamassa - Esimiestyön kehittäminen - Suunnittelumaantiede
4/1993	Yrittäjyyden uudet ulottuvuudet
5/1993	Kuluttajakäyttäytyminen
6/1994	Opiskelusta elämänlaatua aikuisopiskelijan selviytymisopas
7/1994	Kahden kielen kautta monikielisyyteen
8/1995	Yritysriski vai riskiyritys
9/1995	Kansainväliset liikeneuvottelut
10/1995	Hyvinvointivaltion uudet arvot
11/1996	Tänä päivänä. Sanomalehtiyliopiston tutkielma ajan hengestä.
12/1996	Developing Core Competencies in Small Business for the 21st Century
13/1996	Kielikylpy: Kielitaitoon käytön kautta
14/1996	Kielikylvyllä suu puhtaaksi
15/1997	Tiimit ja johtaminen
16/1998	Julkisjohtaminen
17/1998	Ihmisiä sanomalehtiyliopistossa 1992-1998
18/1998	Päätöksenteon ja ennustamisen matematiikkaa
46 19/1998	Johdatus muotoiluun
20/1999	Tuhat vuotta Pohjanmaan historiaa
21/2000	Aluetalouden rakenteet ja toiminta
22/2001	Tuotantotalouden erityiskysymyksiä. Ketterää ja tuottavaa ulkoistamista kestäväen kilpailukyvyyn näkökulmaa unohtamatta
23/2002	Itsetuntemuksesta voimaa työssä jaksamiseen
24/2003	Nimellään paikka löydetään Pohjanmaallakin. Nimistöt ja nimistöntutkimus
25/2004	Hyvä, paha informaatio – informaatio-oikeuden erityiskysymyksiä
26/2004	Tilit tarkastukseen vai tarkastajat tilille – Tilintarkastuksella on pitkät perinteet
27/2005	Arvoilla hyvään hallintoon
28/2006	Terva, tekniikka ja terveys. Vaasalainen yrittäjyys, ennen, nyt ja tulevaisuudessa
29/2006	Kiina-ilmiö
30/2007	Kulutuksellisia elämyksiä etsimässä
31/2008	Ilmastonmuutoksen vaikutus energiatekniikkaan
32/kevät 2010	Johtamisen haasteet muuttuvassa ympäristössä
33/syksy 2010	Eurooppalaisen ihmisen maailmankatsomus ja ihmiskuva
34/kevät 2011	Kestävä kehitys
35/syksy 2011	Johtamisen etiikka